

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

**YÛSUF İLE ZÛLEYHÂ MESNEVİLERİNDE
ALLAH KORKUSU MOTİFLERİ
(ERZURUMLU DARİR, HAMDULLAH HAMDİ, YAHYÂ BEY ÖRNEKLERİ)**

YÛKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ahmet YILMAZ

Hazırlayan
Emine DİNÇTÜRK
054246031002

KONYA - 2008

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖNSÖZ	iii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM ALLAH KORKUSU

A- KUR'AN'A GÖRE ALLAH KORKUSU	6
B- HADİSLERE GÖRE ALLAH KORKUSU	11
C- TASAVVUF'TA ALLAH KORKUSU	14

II. BÖLÜM TÜRK İSLAM EDEBİYATINDA YÛSUF VE ZÛLEYHÂ MESNEVÎLERİ

A- ERZURUMLU DARİR VE YÛSUF İLE ZÛLEYHÂ MESNEVÎSİ	17
1. Erzurumlu Darir'in Hayatı (XIV. yy.)	17
2. Yûsuf ile Zûleyhâ Mesnevîsi	18
B- HAMDULLAH HAMDÎ VE YÛSUF İLE ZÛLEYHÂ MESNEVÎSİ	20
1. Hamdullah Hamdî'nin Hayatı (1449 – 1503)	20
2. Yûsuf ile Zûleyhâ Mesnevîsi	21
C- YAHYÂ BEY VE YÛSUF İLE ZÛLEYHÂ MESNEVÎSİ	23
1. Yahyâ Bey'in Hayatı (? – 1582)	23
2. Yûsuf ile Zûleyhâ Mesnevîsi	26

III. BÖLÜM

YÛSUF İLE ZÜLEYHÂ MESNEVİLERİNDE ALLAH KORKUSU MOTİFLERİ

A- ERZURUMLU DARİR VE YÛSUF İLE ZÜLEYHÂ MESNEVİSİ'NDE ALLAH KORKUSU MOTİFLERİ	28
B- HAMDULLAH HAMDİ VE YÛSUF İLE ZÜLEYHÂ MESNEVİSİ'NDE ALLAH KORKUSU MOTİFLERİ	42
C- YAHYÂ BEY VE YÛSUF İLE ZÜLEYHÂ MESNEVİSİ'NDE ALLAH KORKUSU MOTİFLERİ.....	80
SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA.....	111

ÖNSÖZ

Türk edebiyatı içerisinde aşk hikâyeleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu aşk hikâyeleri içinde de Yusuf ile Züleyhâ'nın özel bir yeri vardır. Yusuf ile Züleyhâ'nın hikâyesinin Kuran'da özel olarak bir surede yer alması bu hikâyeye ayrı bir önem katmaktadır.

“Yūsuf ile Züleyhâ mesnevilerinde Allah korkusu motifleri” adını taşıyan bu çalışma, genel bir anlam ifade eden bir başlık altında olsa da, esas itibarıyla üç ayrı yüzyılda yaşamış olan üç ayrı şairin eserlerinin incelenmesiyle oluşturulmuştur. Bu şairler; Erzurumlu Darîr, Hamdullah Hamdi ve Taşlıcalı Yahyâ Bey'dir.

Araştırmamızın temel noktası, adı geçen şairlerin eserlerindeki Allah korkusu motiflerini taşıyan beyitleri tesbit edip günümüz Türkçesine çevirmekten ibarettir.

Yapmış olduğumuz bu incelemenin giriş bölümünde Hz. Yūsuf kıssası ve Yūsuf ile Züleyhâ mesnevileri hakkında kısaca bilgi verdik. “Allah korkusu” adını taşıyan I. Bölümü üç başlığa ayırdık. Birincisinde Kuran'ı Kerim'deki Allah korkusunu anlatan ayetlere yer verdik. İkincisinde Allah korkusunu anlatan bazı hadisleri bir araya getirdik. Üçüncüsünde ise Tasavvuf'ta Allah korkusunun yerini açıklamaya çalıştık. II. Bölümde ise seçtiğimiz eserlerin şairlerinin hayatları ve yazdıkları Yusuf ile Züleyhâ mesnevileri hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Bu incelemenin temelini oluşturan “Yūsuf ile Züleyhâ Mesnevilerinde Allah korkusu motifleri”ni ise üçüncü bölümde ele aldık. Erzurumlu Darîr, Hamdullah Hamdî ve Taşlıcalı Yahyâ Bey'in eserlerini taramak suretiyle elde ettiğimiz Allah korkusuyla ilgili beyitleri konularına göre sınıflandırmaya çalıştık. Bu şekilde sınıflandırmaya tabi tuttuğumuz beyitleri günümüz Türkçesine çevirerek verdik.

Beyitlerin sağ alt köşesinde yer alan isim, harf ve numaralar sırasıyla şâir ismi, beyit numarası ve beytin kaynak olarak kullanılan mesnevi çevirisindeki sayfa numarasıdır.

Araştırma konusu yaptığımız eserlerin künyeleri “Kaynakça” bölümünde belirtilmiştir.

Bu çalışmam süresince beni yönlendiren ve benden yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Ahmet YILMAZ'a teşekkürlerimi sunarım.

Emine DİNÇTÜRK

Konya, 2008

GİRİŞ

TÜRK İSLAM EDEBİYATINDA YÛSUF İLE ZÛLEYHÂ MESNEVİLERİ

Mesnevî, her beyti kendi arasında kâfiyeli olan nazım şeklidir. Mesnevînin sözlük anlamı " ikili " dir. Mesnevîde beyitler, kendi içinde mânâ birliğine sahiptir. Her beytin ayrı ayrı kâfiyeli oluşu yazmada kolaylık sağlar. Böylece binlerce beyti bulan Mesnevîler yazılmıştır. Bu Mesnevîler de monotonluğu gidermek için hikâye kahramanlarının ağzından söylenen gazellere yer verilmiştir.

Doğu edebiyatlarında, konusunu Kur'an' dan alan, Kur'an'da " en güzel kıssa " olarak nitelendirilen Yûsuf u Zûleyhâ (Yusuf ile Zûleyha) mesnevîsi, Kur'an'da Yûsuf suresinde yüz on bir âyet hâlinde anlatılan kıssanın, aşk ağırlıklı olarak hikâyeleştirilerek edebiyata yansıtılmış şeklidir ve mesnevîler içerisindeki en güzel örneklerden biridir. Konu kısaca şöyledir:

Yâkub Peygamberin on iki oğlundan biri olan Yûsuf, Yâkub Peygamber tarafından çok sevilmektedir. Çocukken, on bir yıldız , güneş ve ayı kendisine secde eder halde gördüğü bir rüya üzerine babası, bu rüyayı diğer kardeşlerinden saklamasını ister. Yûsuf 'un, Bünyamin hariç diğer kardeşleri üveydir. Üvey kardeşleri, babalarının Yûsuf 'a olan sevgisini kıskanırlar ve ona bir kötülük yaparak babalarının sevgisini kazanmayı düşünürler. Babalarından güçlülükle izin alırlar ve gezinti bahanesiyle götürüp bir kuyuya atarlar. Sonrada Hz. Yâkub'a, Yûsuf 'u kurt yedi diyerek onun kanlı gömleğini getirirler. Hz. Yâkub, bu yalana inanmamış olsa da yıllarca Hz. Yûsuf 'un hasretine katlanmak zorunda kalmış, ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Hz. Yûsuf kuyuda beklerken, kuyunun yakınına bir kervan gelir ve su almak için kuyuya kovayı saldıklarında kuyudan Yûsuf 'u çıkarırlar. Yûsuf 'un kurtulduğunu gören kardeşleri, onu köle olarak kervana ucuz bir fiyata satarlar.

Kervan, Mısır'a gider ve orada Yūsuf Mısır'ın azizine satılır. Yūsuf 'un güzelliği azizin karısı Züleyhā'yı çok etkiler ve ona āşık olur. Fakat Hz. Yūsuf , bu yasak aşka karşılık vermez. Züleyhā'nın tekliflerini reddeder. Züleyhā'nın bu durumu Mısır'lı kadınlar arasında duyulur ve bir köleye āşık olduğu için ayıplanır. Züleyhā bu kadınları evine davet eder ve onlar meyve yemekten Yūsuf 'u çağırır. Hz. Yūsuf 'un güzelliğini gören kadınlar, şaşkınlıklarından ellerini keserler. Züleyhā böylece kadınlara aşkının sebebini göstermiş oldu. Yine bir gün Züleyhā, evde kimse yokken, kapıları kapattı ve onun nefsinden murāt almak istedi. Yūsuf ondan kaçarken, Züleyhā gömleğinden tuttu ve gömleğin arkası yırtıldı. Yūsuf dışarı çıkınca azizi karşısında buldu. Züleyhā o zaman Yūsuf 'a iftira edip kendisine saldırdığını söyledi ve Yūsuf 'u zindana attırdı. Yūsuf , kendisiyle birlikte zindanda bulunan iki kişinin rüyāsını yorumladı ve rüyā aynen yorumladığı gibi çıktı.

Yūsuf , yedi yıl zindanda kaldıktan sonra, hükümdar bir rüyā gördü. Rüyāsında, yedi semiz ineğin yedi cılız ineği yediğini ve yedi yeşil başakla yedi kuru başak gören hükümdārın rüyasını kimse yorumlayamadı. Zindan arkadaşı tarafından, hükümdārın gördüğü bu rüya üzerine hatırlanan Yūsuf , hükümdārın rüyasını yorumladı. Yedi bereket yılından sonra yedi kıtlık yılının olacağı şeklinde rüyayı yorumlayan Yūsuf, zindandan kurtuldu ve hükümdāra danışman oldu. Bu sırada suçsuzluğu da anlaşıldı. Yedi yıl bolluk süresince üretilenleri en iyi şekilde değerlendiren Yūsuf , yedi yıllık kıtlık dönemi başlayınca biriktirilenleri adaletli bir şekilde dağıttı. Bu kıtlık döneminde Yūsuf 'un kardeşleri de Yūsuf 'un dağıttıklarından almak için geldiler. Yūsuf onlara zāhireden verdi ve kardeşi Bünyamin'i de yanına getirtti. Dönecekleri zaman hükümdārın tasını Bünyamin'in yükleri arasına koydu ve bu sebeple hırsızlık suçuyla Bünyamin'in gitmesini engelledi. Hz. Yākup, oğlu Bünyamin'i de kaybedince çok üzüldü ve oğullarını oğullarını Bünyamin ve Yūsuf 'u bulmaları için Mısır'a gönderdi. Yūsuf , Mısır'a gelen kardeşlerine kendini tanıttı ve babasına gömleğini gönderdi. Yūsuf 'un gömleğini gözlerine süren Hz. Yākub'un gözleri açıldı ve ailesini yanına alarak Mısır'a, Hz. Yūsuf 'un yanına gitti. Hz. Yūsuf 'un yanına vardıklarında, hepsi ona

kavuştukları için secdeye kapandılar. Böylece Hz. Yūsuf 'un çocukluğunda gördüğü rüyânın yorumu gerçekleşmiş oldu.

Kur'ân-ı Kerim'de bu şekliyle anlatılan kıssaya, mesnevîlerde lirik özelliklerde katılarak hikâyeye farklı olaylar girmiştir. Örneğin; mesnevîlerde Züleyhâ Yūsuf 'u çok öncesinde rüyâsında görmüş, Yūsuf rüyâsında Züleyhâ'ya Mısır'da olduğunu söylemiş ve Züleyhâ, Azîzle bu sebeple evlenmiştir.

Ayrıca mesnevîlerde, Züleyhâ'nın Azîz öldükten sonra tüm malını mülkünü Yūsuf 'tan haber alma maksadıyla harcadığı, Yūsuf 'a kavuşamamanın da verdiği üzüntüyle yaşlanıp, güzelliğini yitirdiği anlatılır. Bir gün Yūsuf şehri gezmeye çıkınca, yaşlanmış olan Züleyhâ ile karşılaşır. Yūsuf önce onu tanıyamaz. Sonra onun istediği bir dileği yerine getireceğine söz verir. Züleyhâ eski gençlik ve güzelliğine kavuşmak için dua ister. Hz. Yūsuf 'un duasıyla Züleyhâ eski güzelliğine kavuşarak, Hz. Yūsuf 'un dinini kabul eder. İkisi evlenirler ve birlikte mutlu bir hayat yaşarlar.

‘ ‘Yūsuf u Züleyhâ mesnevîleri genelde şu üç tema üzerinde durulur:

1. Yūsuf 'un kardeşlerinin ona karşı hasetleri ve sonuçta Yūsuf 'un başına gelenler
2. Züleyhâ'nın tek taraflı beşerî aşkı, ayrılık ve özlemi
3. Allah'a tevekkül, sevgi ve Allah korkusu

Bunlardan başka Yākub'un sabrı, inanç sahibi kişiler ile diğerleri arasındaki farklar, Yūsuf 'un güzelliği, ilāhî aşk, beşerî duygular ve toplum hayatı gibi konular da Yūsuf u Züleyhâ mesnevîlerinin başlıca konularındandır.

Bu hikâyeyi mesnevî biçimiyle ilk defa Firdevsî yazmıştır. Daha sonra Mahmud adlı biri tarafından Kırım Türkçesi ile bir Yūsuf ile Zeliha Mesnevîsi yazılmıştır. İran edebiyatında bir çok hamse sahibi şâir Yūsuf u Zeliha kıssasını işlemişlerdir. Bunlar içinde en önemli eser hiç şüphesiz Cāmî'nin Yūsuf u Züleyhâ'sıdır.

Türk Edebiyatında Yūsuf u Züleyhā yazan şairleri Âgāh S. Levend şöyle sıralar: Şeyyād Hamza (XIII. yy.), Haliloğlu Ali (XIV. yy. Mahmud'un Kırım Türkçesiyle yazdığı eserin çevirisi), Suli Fakīh (XIV. yy.), Erzurumlu Darīr (XVI. yy.), Ahmedī (öl. 1412), Şeyhoğlu Mustafa (XV. yy.), Kırımlı Abdülmecid (XV. yy.), Dür Big (XV. yy.), Hataī (XV. yy.), Çakerī Sinan Çelebi (XV. yy.), Kemalpaşazāde (öl. 1553), Hamidī (yazılışı:1516), Celilī (XVI. yy.), Likaī (XVI. yy.), Nimetullah (XVI. yy.), Taşlıcalı Yahyā (öl. 1582) Halīfe (öl. 1572), Kāmī Mehmed (öl. 1545), Ziyāi Yūsuf Çelebi (öl. 1543), Şikārī (öl. 1584), Manastırlı Kadı Sinan (XVI. yy.), Gubārī Abdurrahman (öl. 1566), Havāi Mustafa (öl. 1608), Zihnī Abdü'd-Delil (öl. 1622), Rıf'atī Abdü'l-Hay (öl. 1669), Havaī Abdurrahman (öl. 1710), Köprülüzāde Esad Paşa (öl. 1726)Ahmed Mürşidī (öl. 1760), Molla Hasan (yazılışı:1761), Süleyman Tevfik Bey (XIX. yy.), Mehmed İzzet Paşa (öl. 1911). Türk edebiyatında en ünlü Yūsuf u Züleyhā mesnevīsi Hamdullah Hamdī'ye aittir. (öl. 1503)''¹

---

¹ PALA, İskender; Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 485 - 486

I. BÖLÜM
ALLAH KORKUSU

A. KUR'AN'A GÖRE ALLAH KORKUSU:

" Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, bende size vaat ettiklerimi vereyim. Yalnızca benden korkun."

(Bakara suresi, 40. ayet)

" Elinizdekini (Tevrat'ın aslını) tasdik edici olarak indirdiğime (Kur'an'a) iman edin. Sakın onu inkar edenlerin ilki olmayın! Ayetlerimi az bir karşılık ile satmayın. Yalnız benden (benim azabımdan) korkun."

(Bakara suresi, 41. ayet)

" (Ne var ki) bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katıdır. Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden ırmaklar kaynar. Öylesi de var ki, çatlar da ondan su fışkırır. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukardan aşağıya yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir."

(Bakara suresi, 74. ayet)

" Bilakis kim Muhsin olarak yüzünü Allah'a döndürürse, (Allah'a hakkıyla kulluk eder, yaptığı işi Allah için yapar ve sadece ondan korkarsa) onun ecri Rabbi katındadır. Öyleleri için ne bir korku vardır, ne de üzüntü çekerler. "

(Bakara suresi, 112. ayet)

" Nereden yola çıkarsan, yüzünü Mescid - i Haram tarafına çevir. Nerede olursanız yüzünüzü o yöne döndürün ki, insanların zulmedenlerinin dışında aleyhinize kullanacakları bir delilleri olmasın. Onlardan korkmayın, benden korkun. Bende size verdiğim nimetleri tamamlayayım. Böylece umulur ki, sizde doğru yolu bulursunuz. "

(Bakara suresi, 150. ayet)

" Allah'tan hakkıyla korkunuz. "

(Âl-i İmran suresi, 102. ayet)

" İşte o şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur. Şu halde eğer iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun. "

(Âl-i İmran suresi, 175. ayet)

" Eğer mü'min iseniz, benden korkunuz. "

(Âl-i İmran suresi, 186. ayet)

" Kendilerine, ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekatı verin denilen kimseleri görmedin mi? Sonra onlara savaş farz kılınca, içlerinden bir grup hemen Allah'tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korku ile insanlardan korkmaya başladılar da << Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın? Bizi yakın bir süreye kadar ertelesen (daha bir müddet savaş farz kılmasan) olmaz mıydı?>> dediler. Onlara dedi ki: << Dünya menfaati önemsizdir. Allah'tan korkanlar için âhiret daha hayırlıdır ve size kıl payı kadar haksızlık edilmez. >>

(Nisâ suresi, 77. ayet)

"(Ey Mü'minler) verdikleri sözü bozan, Peygamberi (yurdundan) çıkarmaya kalkışan ve ilk önce size karşı savaşa başlamış olan bir kavme karşı savaşmayacak mısınız; yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer (gerçek) mü'minler iseniz, bilin ki, Allah kendisinden korkmanıza daha lâyıktır. "

(Tevbe suresi, 13. ayet)

" Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler, büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler. Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar."

(Nahl suresi, 49-50. ayet)

" Allah buyurdu ki: İki tanrı edinmeyin! O ancak bir Tanrı'dır. O halde yalnız benden korkun! Göklerde ve yerde ne varsa, O'nundur, din de yalnız O'nundur. O halde Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz? "

(Nahl suresi, 51-52. ayet)

" Rablerine saygıdan dolayı kötülükten sakınanlar; Rablerinin ayetlerine inananlar; Rablerine ortak tanımayanlar ve Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlar; işte onlar iyiliklere koşuşurlar ve iyilik için yarışır. "

(Mü'minün suresi, 57-61. ayet)

" Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere, (ibadet ettikleri için) vücutları yataktan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar."

(Secde suresi, 16. ayet)

" O peygamberler ki, Allah'ın gönderdiği emirleri duyururlar, Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah (herkese) yeter."

(Ahzab suresi, 39. ayet)

" İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renkte olanlar var. Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar. Şüphesiz Allah, daima üstündür, çok bağışlayandır."

(Fâtır suresi, 28. ayet)

" İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin korku (ürperme) duyma zamanı gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan bir çoğu yoldan çıkmış kimselerdir. "

(Hadîd suresi, 16. ayet)

" Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve Peygamberine inanın ki O, size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nūr lütfetsin; sizi bağışlasın.Allah çok bağışlayan ve çok esirgeyendir. "

(Hadīd suresi, 28. ayet)

" Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes, yarına ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun, çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. "

(Haşr suresi, 28. ayet)

" İşte bu Allah'ın size indirdiği buyruğudur. Kim Allah'tan korkarsa, Allah onun kötülüklerini örter ve onun mükāfatını artırır."

(Talāk suresi, 5. ayet)

" Rabbinin makamından korkup, nefsinin kötü arzularından uzaklaştıranlar için ise, şüphesiz cennet yegāne barınaktır. "

(Nāziat suresi, 40. ayet)

" (Allah'tan) korkan öğütten yararlanacak. En büyük ateşe girecek olan kötü kimse ise öğütten kaçınır. Sonra o, ateşte ne ölür, ne de yaşar. "

(A'lā suresi, 10-13. ayet)

YŪSUF SURESİNDE ALLAH KORKUSU:

" Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi. Kapıları iyice kapattı ve << Haydi gel >> dedi.O'da << (Hāşa) Allah'a sığınırım! Zīra kocanız benim velīnimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zālimler iflāh olmaz! >> dedi."

(Yūsuf suresi, 2 - 3. ayetler)

" Andolsun ki, kadın o'na meyletti. Eğer Rabbi'nin işaret ve ikâzını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o, ihlaslı kullarımızdandır. "

(Yūsuf suresi, 24. ayet)

" Ey Yūsuf ! Sen bundan (olanları söylemekten) vazgeç! (Ey kadın!) Sende günahının affını dile! Çünkü sen günahkârlardan oldun. "

(Yūsuf suresi, 29. ayet)

"(Yūsuf): Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cāhillerden olurum! dedi. "

(Yūsuf suresi, 33. ayet)

" İman edipte (kötülüklerden) sakınanlar için āhret mükāfatı daha hayırlıdır. "

(Yūsuf suresi, 57. ayet)

" Dedi ki: Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını yakalamaktan Allah'a sığınırız. "

(Yūsuf suresi, 79. ayet)

" Yoksa sen, gerçekten Yūsuf musun? Dediler. O' da: (Evet) ben Yūsuf 'um, bu da kardeşim. (Birbirimize kavuşmayı) Allah bize lütfetti. Çünkü kim (Allah'tan) korkar ve sabrederse, şüphesiz Allah güzel davrananların mükāfatını zāyī etmez, dedi. "

(Yūsuf suresi, 90. ayet)

" Oğulları dedi ki; Ey babamız! (Allah'tan) bizim günahlarımızın affını dile. Çünkü biz gerçekten günahkârlar idik. "

(Yūsuf suresi, 97. ayet)

B. HADİSLERDE ALLAH KORKUSU

Ebū Zer Cündüb b. Cünāde ve Ebū Abdirrahman Muaz b. Cebel (r. a.), Rasūlullah (s.a.v.) in şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

_ "<< Nerede olursan (ol) Allah'tan kork. İşlediğin bir günahın peşinden onu mahvedecek bir iyilik yap. İnsanlarla güzel ahlâklı olarak muâşeret et. >>"

(Riyāzū's sālīhīn aslı ve tercümesi, s. 77, b. 5, h. 61)

Ebū Ūmāme Sudayy ibni Aclān el-Bāhili (r.a.), Rasūlullah (s.a.v.) i veda Haccında hutbe irād ederken şöyle söylediğini işittim, dediği rivayet edimiştir:

_ "<< Allah'tan korkunuz,beş vaktinizi kılınız.(Ramazan) ayında oruç tutunuz, mallarınızın zekatını veriniz, āmirlerinize itāat ediniz. Rabbinizin cennetine girersiniz.>>"

(Riyāzū's sālīhīn aslı ve tercümesi, s. 85, b. 6, h. 73)

Ebū Hureyre (r.a.), Rasūlullah (s.a.v.) in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

_ "<<Allah korkusundan ağlayan kimse, sağılan süt memeye dönüp girmedikçe ateşe girmez. Allah yolunda (havalanmış) bir toz ve cehennem dumanı (bir adamın burnunda) toplanmaz.>>"

(Riyāzū's sālīhīn aslı ve tercümesi, s. 337, b. 54, h. 447)

Ebū Hureyre (r.a.), Rasūlullah (s.a.v.) in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

_ "<< Yedi (sınıf) kimse vardır ki Allah onları, kendi (arşı) nın gölgesinde gölgeliyecektir. Adil önder, Yüce Allah'ın ibadetinde yetişen genç, kalbi mescitlerde asılmış (casına cemāate koşan) adam, Allah yolunda sevişen; bunun üzerine toplanan ve dağılan iki dost, mevkī ve güzellik sahibi bir kadının kendisini (zinaya) çağırduğunda: Ben Allah'tan korkarım, diyen erkek, bir sadaka verdiğiğinde sağının ne verdiğini solu bilmeyecek kadar onu gizleyen kimse, تنها yerde Allah'ı zikredip iki gözü yaş akıtan kimse.>>"

(Riyāzū's sālīhīn aslı ve tercümesi, s. 338, b. 54, h. 448)

Ebū Ūmāme Sudayy ibni Aclān el-Bāhili (r.a.) den Rasūlullah (s.a.v.) in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

_ "<< Yüce Allah'a (göre) hiç bir şey iki damladan ve iki izden daha sevimli değildir.
(Damlalar): Allah korkusundan (akıtılan) gözyaşı damlası ile Allah yolunda dökülen kan damlasıdır.

İki ize gelince: Yüce Allah'ın yolunda (harbederken) alınan (yaranın) iziyle, Allah Teālānın farzlarından (birini) ifā ederken meydana gelen izdir.>>"

(Riyāzū's sālihīn aslı ve tercümesi, s. 341, b. 54, h. 454)

Ebū Said el-Hudrī (r.a.) rivayet etmiştir. "Bir adam:

- _ Hangi insan daha fazīletlidir yā Rasūlallah? dedi. Rasūl-i Ekrem :
- _ Allah yolunda canı ve malı ile mücāhede eden mü'mindir, buyurdu. Adam:
- _ Sonra kimdir? dedi. Rasūlullah:
- _ Allah'tan korkan ve halka zarar vermeyi terk eden kimsedir, buyurmuştur."

(Riyāzū's sālihīn aslı ve tercümesi, s. 424, b. 69, h. 596)

Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: " Rasūlullah (a.s.) buyurdular ki:

Allah hakkında benim korkutulduğum kadar kimse korkutulmamıştır. Allah yolunda bana çektirilen eziyet kadar kimseye eziyet çektirilmemiştir. Zaman olmuştur, otuz gün ve otuz gecelik bir ay boyu, Bilal ile benim yiyeceğim, Bilal'in koltuğunun altına sıkışacak miktarı geçmemiştir."

(Kütüb-i Site, c. 6, s. 508, h. 2086)

İbnu Ömer (r.a.) anlatıyor: " Rasūlullah (a.s.) buyurdular ki:

Sizden önce yaşayanlar arasında Kifl adında biri vardı. Bildiğinden hiç şaşmazdı. İhtiyaç içinde olduğu bir kadına gelerek,altmış dinar verdi. Kadından kām almak üzere teşebbüse geçince, kadın titredi ve ağladı.

- ' ‘ Niye ağlıyorsun?’’ diye sorunca, kadın:
- ' ‘Bu benim hiç yapmadığım (haram) bir amel. Bu günaha beni razı edende fakrımdır!’’ dedi.Adamda:

- ‘ ‘Yani sen Şimdi Allah korkusuyla mı ağlıyorsun? Öyleyse, Allah’tan korkmaya ben senden daha lāyıkım. Haydi git, verdiğim para da senin olsun. Vallahi ben bundan böyle Allah’a hiç āsī olmayacağım!’ dedi.

Adam o gece öldü. Sabah kapısında Şu yazılı idi: "Allah, Kifl’i mağfiret etti."

Halk bu duruma Őaşırdı kaldı. Allah o devrin Peygamberine Kifl’in durumunu vahyen bildirinceye kadar Şaşkınlık devam etti."

(Kütüb-i Site, c. 14, s. 49, h. 4996)

C. TASAVVUFTA ALLAH KORKUSU

Tasavvuf; İslâm'ın ruh hayatı ve İslâm Peygamberi'nin şahsında temsil ettiği mânevî otoritenin, müesseseseleşmiş ve günümüze kadar yaygınlaşarak gelmiş şeklidir. Mânevî otoriteden kastedilen; Hz. Peygamber'in << üsve-i hasene >> şeklinde ifade edilen örnek kişiliğidir. Tasavvuf; islâmî ilimlerin zirve noktası, zübdesi ve özü olarak ifade edilmiştir.² Tasavvufî terbiye ile mânevî ağırlıklar ve kirlere kurtulan gönül; Allah korkusu, Allah aşkı ve heybeti ile dolar. Kendisiyle hakikat arasındaki perdeleri eriten gönül Allah'a yakın bir hâle gelir.

Allah korkusu; zâhidlerin üzerinde en çok durduğu konulardan biridir. Tasavvufta Allah korkusu; Havf ve Haşyet kelimeleri ile ifade edilir.

Havf üç türdür:

- 1- Havās (büyüklerin) havfı:** Allah Teâlâ havfı, İmana yakın olarak zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: "Eğer inanıyorsanız onlardan değil benden korkun." ³
- 2- Mütevassıtların havfı:** "Rabbinin makamından korkanlar için iki cennet vardır"⁴ ayetinde anlatılan havftır.
- 3- Avammın havfı:** " Yüreklerin ve gözlerin dehşetten ters döneceği günden korkarlar"⁵ ayetinde anlatılan havftır.

Avâm bu ayette zikredildiği gibi, Allah'ın gadabından korkan kimselerdir. Bunların korkuları ma'budlarının azâmetini bildiklerinden dolayı kalplerinde meydana gelen sıkıntı ve daralmadır.

Mütevassıtların havfı, Allah'tan uzak kalmaktan ve ma'rifet berraklığının kaybolmasından korkmaktır. Nitekim Şiblî'den " havfin ne olduğu " sorulduğunda şu cevabı vermişti: " Allah'ın seni sana teslim etmesinden korkmandır."

Ebû Saîd Harrâz anlatıyor: Âriflerden birine havftan şikayet ettim. O bana: " Ben Allah'tan korkmanın ne demek olduğunu bilen bir adam görmek istiyorum " dedi. Sonra da şunları söyledi: " Havf ehlinin ekserisi nefislerinden korktuklarından ve Allah'ın emrinden nefislerini kurtarmak için amel etmek üzere Allah'tan korkarlar."

İbn-i Hubeyk: " Gerçek havf ehli, şeytandan korktuğundan daha çok nefisinden korkandır." der.

Havâstan olan kimselerin havfını Sehl b. Abdullah şöyle anlatmaktadır:

² YILMAZ; Prof. Dr. H. Kâmil, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 5

³ Âl-i İmran, 3/175

⁴ er-Rahman, 55/46

⁵ en-NûR, 24/37

" Bu anlamda bir havfa sahip olanların korkusunun bir zerresi yeryüzü halkına taksim olunacak olsa bu onların hepsini mutlu kılmaya yeterdi." Sehl'e: " Böyle bir korku kaç kişiye nasib olabilir?" diye sorulduğunda o: " Dağlar kadar insana " dedi.

İbn Cellā der ki: " Bana göre gerçek havf ehli, Allah'tan başka hiç kimseden korkmayandır."⁶

İmānın sıhhatinin şartlarından biride, imānın korku ve ümit arasında bulunmasıdır.

" Âvāmın sahih bir mārifetten kaynaklanmayan Allah'ın azab ve cezasından korkmak anlamındaki havfı ile, kişiyi ümitsizliğe sevk edecek aşırı korku makbul sayılmamıştır. Övülen ve beğenilen havf, kulu günaha düşmekten sakındıran, tāata teşvik eden kāmīl mānādaki havftır. Sūfīler, Hakkın fazl ve ihsānından ümidvār olarak yapılan ibadeti, azābından korkularak yapılan ibadetten üstün görürler. Çünkü, ümidvār olmak sevgiye daha yakındır.⁷

---

⁶ YILMAZ; Prof. Dr. H. Kāmīl, Ebū Nasr Serrāc Tūsī el-lūma' İslam Tasavvufu, s. 58 - 59

⁷ YILMAZ; Prof. Dr. H. Kāmīl, a.g.e. , s. 17

II. BÖLÜM
TÜRK İSLAM EDEBİYATINDA YÛSUF VE ZÛLEYHÂ MESNEVÎLERİ

A- ERZURUMLU DARİR VE YÜSUF İLE ZÜLEYHÂ MESNEVİSİ

I. Erzurumlu DarİR'in Hayatı (XIV. yy)

Şâir ve bilhassa nâsir olarak şöhret bulan Erzurumlu DarİR, on dördüncü asrın ikinci yarısında yaşamıştır. Hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında görebildiğimiz tezkirelerde, vefeyâtlarda ve diğer biyografik kaynaklarda,hiçbir kayıt bulunmamaktadır.Onun hakkındaki bütün bilgileri eserlerinden öğreniyoruz. Müellifin adı, eserlerinin çeşitli nüshalarında ‘Mustafa b. Yūsuf b. ‘Ömerü’ d-DarİR el-Erzeni’ r-Rūmī’, ‘DarİR-i HakİR Mustafa b. Yūsuf b. ‘Ömerü’ l-Mevlevī el-Erzeni’ r-Rūmī’... olarak geçmektedir.⁸

Erzurumlu Kadı DarİR, asrın Azerİ Türkçesi Edebiyatı’nda mühim yeri olan bir şâirdir. Ancak onun dili, Azerİ Lehçesi ile Anadolu Türkçesi arasında, bunlardan herhangi birine kesin çizgilerle bağlanamayacak, ortalama bir dildir.Doğuştan kör olduğu halde hâfıza kuvveti ile İslam dillerini ve İslam ilimlerini iyi öğrenen DarİR, bu sâyede kadılık pâyesi de almıştır.

DarİR, âmâ demektir. Şâir bu sözü Türkçeye ‘gözsüz’ diye çevirmiştir. Şöhreti ve tēsiri, kısa zamanda Mısır, Suriye, ve Anadolu bölgelerine yayılan bu bilgin şâir, Kitābu Sİret’n- Nebİ isimli eserinde, gerek gözlerinin görmeyişi, gerek hayatı hakkında bazı bilgiler vermiş bu eseri Arapça’dan Türkçe’ye çevirişindeki sebebi de açıklamıştır.Buna göre:

Hicretin 779. yılında (M. 1377) DarİR’e bir Mısır seferi kısmet olmuştur. DarİR, Mısır sultanı Melik Mansur Ali’nin meclisine katılmak yolunu bulmuş; bu mazhariyeti, ilminin genişliği ve sohbetinin güzelliği ile kazanmıştır. DarİR, bu eseri hükümdârın dileği ve iltifâtı üzerine hazırlamıştır.⁹

DarİR, H. 795 / M. 1388’ de İskenderiye’ye gider. Oradan ailesi ile birlikte Anadolu’ya Karaman vilâyetine göç eder. Karaman’da dört sene kalan DarİR, H.795 / M. 1392 / 1393’te Şam vilâyetine döner. Halep’te Melik Çolpan’ın sohbetine erişir ve onun emriyle Fütühu’ş-Şâm’ı yazar.

⁸ KARAHAN, Dr. Leyla; Erzurumlu DarİR Kıssa-i Yūsuf (İnceleme-Metin-Dizin), s.14

⁹ BANARLI, Nihad Sami; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I, s. 367

Darîr'in bundan sonraki safhası hakkında,hiç bir şey bilinmemektedir. M. 1392 / 1393'te hayatta olduğunu yazan kaynaklar, Fütühu'ş- Şâm' daki bu bilgiye dayanmaktadır.¹⁰

Eserleri:

Erzurumlu Darîr'in en mühim ve bilhassa Anadolu'daki Türk Edebiyatı üzerinde en tēsîrli eseri Sîretü'n-Nebî tercümesidir.Memlûk hükümdarı Melik Mansur Ali'nin, Darîr yerine Türkçe gözsüz kelimesini kullanarak: ‘ ‘Gel ey gözsüz, bana bir sîre söyle!’’ şeklindeki sözü ve iltifâtı üzerine yazılan bu kitap, gerek nesrinin sâde güzelliği ile, gerek Türkçede ilk mevlid manzûmesini ihtivâ etmesi bakımından kıymetli bir eserdir. Sîretü'n-Nebî, Türkçeye İbn-i İshak'ın sonradan, Kitâbu Sîretü'r-Rasûlüllah adıyla tanınmış eserinden nakledilmiştir.¹¹

Diğer bir eseri, Türkçe'ye Vākîdî' den çevirdiği Fütühu'ş-Şâm tercümesidir.Darîr'in Fütühu'ş-Şâm Tercümesi de Siyer tercümesi gibi hâfıza yardımıyla yazdırılmış üç ciltlik bir eserdir. Eser, Hicrî 796'da (M. 1393) Halep Nâibi Emîr Çulpan adına tercüme edilmiştir.¹²

Darîr'in, Yüz Hadis ve Yüz Hikâye isimli mensur eserini, hangi tarihte yazdığı ve kime takdim ettiği bilinmemektedir.¹³

II. Yûsuf ile Züleyhâ Mesnevîsi:

Erzurumlu Darîr'in yazılış târihi sırasıyla ilk eseri kendisinin:

‘ ‘ Ol gül ile bülbülü şād ide'üm
Kıssa-i Yûsuf'u bünyād idelüm’’

Mısralarıyla adını belirttiği Kıssa-i Yûsuf manzûmesidir.Mevzûu, Kur'ân-ı Kerim'den alınmış bu eser **Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilât** vezniyle ve 2120 beyit tutarında bir mesnevîdir.Darîr, bu mesnevîsini yer yer, Şi'r-i Yûsuf, Şi'r-i Zeliha gibi başlıklarla ve gazel şeklinde söylenmiş parçalarla da hareketlendirmiştir. Tek yazması Üniversite Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar bölümünde, 311 numarada kayıtlı bulunmaktadır.¹⁴

¹⁰ KARAHAN, Dr. Leyla; a.g.e. , s. 17

¹¹ BANARLI, Nihad Sami; a.g.e. , s. 368

¹² BANARLI, Nihad Sami; a.g.e. , s. 372

¹³ KARAHAN, Dr. Leyla; a.g.e. , s. 22

¹⁴ BANARLI, Nihad Sami; a.g.e. , s. 368

Eser, tercüme değildir. Darîr, konuyu işlerken Kur’ân-ı Kerîm’i esas almış, İbn-i Abbas tefsirinden de faydalanmıştır. ‘Şâh-ı tefsir’ olarak kabul ettiği bu tefsir ve müfessirin adı, eserde çeşitli vesîlelerle sık sık zikredilmiştir:

‘ İbn-i ‘Abbas eyle buyurdu ‘ıyân
Ol ki tefsîr itdi âyât beyyinen’’ 51

Darîr, kendisinden önce Yûsuf kıssası yazmış bir çok şâir bulunduğunu, ancak bunlar içinde en güzelinin kendi eseri olduğunu, bazen övünerek, bazen de tevâzu ile anlatmaya çalışır.

Eser, Hazreti Muhammed’in methedildiği;

‘ ol resûl-i evvelîn ü âhirîn
ol Muhammed Mustafâ sâlâr-ı dîn’’

beytiyle başlar.Çehâr-yâr-ı güzîn’in beş beyitlik mehdinden sonra, şâirin Allah’a şükrettiği ve telif sebebini anlattığı beyitler gelir.Halil ve Ya’kub Peygamberle, oğullarından da bahseden şâir, İbn-i Abbas tefsirine dayanarak ‘ Yûsuf suresi’’nin nüzûl sebebini anlatır. 96.beyitle başlayan birinci meclisten itibaren anlatılanlar, Yûsuf ’un gördüğü on bir yıldız, ay ve güneş rüyası ile bundan sonra başından geçen olaylardır.

Son beyitlerde, örnekler vererek dünyanın fâniliğinden, âhiret için hazırlanmanın lüzûmundan bahseden şâir, Allah’ın affına sığınır ve Hazreti Muhammed’e salavat getirerek eserini bitirir.¹⁵

---

¹⁵ KARAHAN, Dr. Leyla; a.g.e. , s. 24

B. HAMDULLAH HAMDİ VE YÛSUF İLE ZÜLEYHÂ MESNEVİSİ

I. Hamdullah Hamdî' nin Hayatı (1449 – 1503)

On beşinci yüzyılın ikinci yarısında bilhassa Mesnevî vadisinde şöhret kazanmış, beş hatta altı Mesnevî yazarak bir Hamse meydana getirmiş olan Mehmed Hamdullah, meşhur sūfî Akşemseddin'in en küçük oğludur. Emir Hüseyin Enîsî'nin ifâdesine göre H. 853'te (M. 1449) Göynük'te doğmuştur.¹⁶

Asıl adı, Mehmed Hamdullah olmakla birlikte daha çok Hamdî Çelebi adıyla anılmıştır. Oniki yaşında babasını kaybeden Hamdî Çelebi, Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsinin 'sebeb-i te'lîî' bölümünde ağabeylerinden himaye görmediğini, çok eziyet çektiğini, bu yüzden Hz. Yûsuf'un sıkıntılarını daha iyi anladığını ve kendisini bir çok yönden ona benzettiğini söyler. Enîsî, onun Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed Medresesinde müderrislik yaptığını, devrin tanınmış âlimlerinden Molla Hayâlî ile ilmî tartışmalarda bulunduğunu, rüyasında babasının zâhirî ilimleri bırakarak halifelerinden İbrahim Tennûrî'den mânen faydalanmasını tavsiye etmesi üzerine Kayseri'ye gidip İbrahim Tennûrî'ye intisâb ettiğini ve hilâfet aldıktan sonra Göynük'e döndüğünü bildirir.¹⁷

Hakîkatte, Sultan İkinci Bâyezid'den beklediği iltifâtı göremeyen ve bu münasebetle gerek Leyla vü Mecnun'da gerek Kıyâfetnâme adlı mesnevîsinde devrinin ve çevresinin kadir bilmezliğinden şikâyet eden Hamdî, sanatı ve eserleriyle, rivâyetlerin söylendiği ölçüde mes'ûd olamamıştır. Fakat hayatının çeşitli tâlihsizliklerine rağmen ısrarla yazmaya devam etmesi ve bir mesnevî şâiri için mühim denilecek sayıda eserler vermesi, onun sanatına karşı derin bir bağlılık duymasındandır.¹⁸

909'da (1503) Göynük'te vefat eden Hamdullah Hamdî, babasının kabri yanına gömüldü.¹⁹

¹⁶ ONUR, Yrd. Doç. M. Naci, s. 1

¹⁷ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 15, s.452

¹⁸ BANARLI, Nihad Sami; a.g.e. , s. 476

¹⁹ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 15, s.452

Eserleri

Hamdullah Hamdî' nin, bilinen iki nüshasından biri Süleymaniye Kütüphanesinde (Esad Efendi, nr 2626), diğeri Milet kütüphanesi'nde (Ali Emîrî Efendi, Manzum,nr 120) bulunan bir **Dîvân**' ı vardır.²⁰

Lâîfî, Riyâzî ve Mecdî'ye göre 905/1499' da yazmış olduğu ‘ **‘Leylâ vü Mecnûn’’** eseri vardır. Mefâ'îlün, mefâ'îlün, fa'ülün kalıbıyla yazılan eser, varak ve satır sayılarına göre 4220 beyittir.Bu eser Fuzûlî'nin eseri gibi san'at yönünden güçlü bir eser olmamakla birlikte, her şeyden önce Türk dilinin gelişmekte olan bir devri aksettirmesi bakımından önemlidir.²¹

Şâirin diğeri orijinal bir mesnevîsi **Tuhfetü'l-Uşşâk** adlı, küçük aşk hikâyesidir ve bu mesnevî de diğeri gibi, yer yer samîmi gazellerle renklendirilmiştir.

Hamdî' nin diğeri bir mesnevîsi **Kıyâfetnâme**' sidir. İnsanların neş'eli, kahkahalı veya mütebessim oluşları; yüzlerinin beyaz, pembe, esmer veya başka renkte olması; ağız, burun, kulak vb. gibi insan uzuvlarının küçük veya büyük; şu veya bu biçimde oluşları o insanın huyu ve tabiatı hakkında ne gibi bilgiler verir?Böyle şeyler anlatan bu manzum eser, yer yer,ilmî ve psikolojik dikkatleri ifâde etmekle beraber, sanat bakımından şâirin diğeri eserleri ölçüsünde değildir.

Hamdullah Hamdî, Süleyman Çelebi' nin geliştirdiği Mevlid yazma çığırına uyararak bir de **mevlid** vücûda getirmişse de onun bu eseri, Çelebi'nin Mevlid'i yanında sönük kalmış ve rağbet görmemiştir. Hamdî' nin tıpkı bunun gibi Yazıcızâde Mehmed Efendi' nin Muhammediyye'sine nazîre olarak yazdığı, **Ahmediyye veya Muhammediyye** adlı bir eseri daha olduğu bildirilmiştir.²²

II. Yûsuf ile Züleyhâ Mesnevîsi

Hamdî'nin hamsesine dâhil olan en güzel eseri bu mesnevîdir. Hamdullah Hamdî, vücûda getirdiği Yûsuf ve Züleyhâ mesnevîni evvela bir önsöz ile II. Bayezid'e sunmuş, umduğu

²⁰ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 15, s.453

²¹ ONUR, Yrd. Doç. M. Naci, s. 20-21

²² BANARLI, Nihad Sami; a.g.e. , s. 476

yakınlık ve bağışı bulamayınca, eserinden önsözü çıkararak zamanındaki anlayışsızlıktan, değer bilmezlikten yakınma yollu bazı parçalar eklendiğini, şâir Zâtî'den naklen Lâfîfi ve Mecdî kaydetmektedir.²³

897 (1492) yılında aruzun ‘ ‘fâilâtün mefâilün fa'lün’ ’ kalıbıyla kaleme alınan eser, Fuzûlî'nin Leyla vü Mecnûn'u yazılıncaya kadar Türk edebiyatının en başarılı mesnevîsi sayılmıştır. Şâir mesnevîsinin başında eseri yer yer Câmî'den tercüme ettiğini ve ona nazîre olarak ortaya koyduğunu söyler. Ancak eser Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sından bir çok yönden farklıdır.Câmî, mesnevîsinde sadece Hz. Yûsuf ile Züleyhâ arasında geçen olaylara ön planda yer verdiği halde Hamdullah Hamdî, Hz. İbrahim'den başlayarak Hz. Ya 'kub'a ve onun oğullarına kadar konuyu daha geniş bir çerçevede ele almıştır.Şâirin olayları âdeta şahsî macerası gibi hissederek ve yaşayarak anlatması, yer yer psikolojik tahliller de yapması, eserin Hamdullah Hamdî'nin mesnevîleri arasında en başarılısı kabul edilmesini sağlamıştır.²⁴

---

²³ ONUR, Yrd. Doç. M. Naci, s. 22

²⁴ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 15, s.453

C. YAHYĀ BEY VE YŪSUF İLE ZŪLEYHĀ MESNEVĪSĪ

I.Yahyā Bey’ in Hayatı (? – 1582)

XVI. asır Osmanlı şiirinin önde gelen temsilcilerinden olup divan ve hamse sahibi, Mesnevî sanatkarı birinci sınıf bir şairdir. Fuzûlî’den sonra yüzyılın en üstün Mesnevî sanatkarı sayılır. Dîvân’ında ve Hamse’sinin çeşitli yerlerinde Arnavutluk asıllı olmasından dolayı “sengistandan, taşlı yerden, taşlıktan” koptuğunu söyler. Muallim Naci’nin Esâmî’sinden sonra bu güne kadar “Taşlıcalı” diye anılmıştır. Arnavutluk’un ünlü Dukakin ailesine mensuptur. Milliyeti ile her zaman övüdüğü halde mücahit Osmanlı gazisi hüvviyetini daima korumuş, şiirlerinde büyük bir heyecanla terennüm etmiştir. Yahyā Bey devşirme olarak alınıp Acemi Oğlanlar Ocağı’na getirildi. Burada ilim ve sanata olan hevesi ile tanındı. Şairin odabaşısı da bilgili ve hünarlı bir kişiydi. Dışarı çıkıncaya kadar bu zatın himmet ve kendi gayreti ile o zaman için lüzumlu bilgileri öğrendi.²⁵

Yahyā Bey, Yeniçeri Ocağı’na geçince buranın kâtibine çırak oldu ve onun sayesinde yeniçerilere uygulanan teklifattan muaf tutuldu. Böylece birçok şair ve nâsirle tanışma imkanı buldu. Nihayet bölüğe çıktı ve pek çok sefere katılıp “Yayabaşı” rütbesini kazandı. Divanından ve Yavuz Sultan Selim’e takdim ettiği bir kasidesinden onun Çaldıran ve Mısır seferlerine katıldığı anlaşılmaktadır. Kanûnî Sultan Süleyman’ın tahta çıkışından sonra alimlerin meclislerine ve devrin şairleri arasına katılarak şöhreti yayılmaya başladı. Divan’ında ne Selim’e bir mersiye ne de Kanûnî’ye bir cülûsiye vardır. Bu da şairin o dönemde devrin henüz büyük şairleri arasında yer edinecek kadar ilerlemediğini göstermektedir. Bizzat kendisi Kemal-paşazâde’den ders okuduğunu, Kadri Efendiye üstadım dediğini ve Fenârîzade Muhyiddin Efendi’den istifade ettiğini söylemiştir.

Hayatı Anadolu ve Rumeli’de bir savaştan ötekine koşmakla geçen Yahyā Bey, Kanûnî’nin Viyana ve Alman seferlerinde bulundu. I. İrakeyn seferine katıldı. Bu sırada Defterdar Çelebi’ye, sefer esnasında çekilen sıkıntı ve açlığı tasvir ile yiyecek ve para talebinde bulunduğu bir kaside sundu. Aynı dönemde orduda bulunan Hayâlî Bey ile aralarında bir rekabet başladı. Kaynaklarda açıkça belirtilmemekle birlikte divanında bulunan “Su” redifli gazelden aynı redif ve kafiyedeki meşhur na’tın şairi Fuzûlî ile bu sefer esnasında

²⁵ İslam Ansiklopedisi, Cilt 13, s. 343

tanıştığı muhakkaktır. O sıralarda Bağdat'ta bulunan Hayâlî Bey'in de aynı tarzda bir gazeli vardır. 1548 yılında açılan II. İrakeyn Seferi dolayısıyla Kanûnî'ye sunduğu bir kaside de Hayâlî Bey ile kendisini mukayese edip padişahın ona iltifatından yakınır. Bununla da yetinmeyerek Hayâlî'ye hakaretlerde bulunur. Bu sırada kendisi sipahi zümresine dahil olmuştu. Selefi İbrahim Paşa'nın koruduğu Hayâlî Bey'i pek sevmeyen Rüstem Paşa, Yahyâ Bey'e hemen Eyyûb-ı Ensâri tevliyetini verdi. Seferden dönüşte Kaplıca, Orhan Gazi ve Bolayır tevliyetleri ile İstanbul'daki Bayezid tevliyetleri buna eklendi Yahyâ Bey saray çevresindeki şairler gibi yaltakçı değildi. Kendisine verilen hediyeleri şairlik ve kahramanlığının doğal bir karşılığı olarak görüyordu. Kanûnî'nin Nahcivan seferi sırasında Konya Ereylisi yakınlarında oğlu şehzade Mustafa'yı katletmesi üzerine Yahyâ Bey'in yazdığı meşhur mersiye Rüstem Paşa ile aralarındaki bağı koparmakla kalmadı onu kendisine düşman yaptı. Padişah isyan çıkmaması için Rüstem Paşa'yı görevden aldı fakat askerinin hislerine tercüman olan Yahyâ Bey'e dokunmadı. Bu durun aynı zamanda Türk Edebiyatı Tarihi'nde hiçbir şahsa nasip olmayacak kadar Şehzade Mustafa'ya mersiye yazılmasına sebep oldu. Rüstem Paşa 1555'te yeniden sadrazam olunca Yahyâ Bey'in talihi tersine döndü. Otuz bin akçe ile İzvornik Sancağına sürüldü. Süleymaniye Camisi için her mısrası tarih olan bir kaside yazarak Kanûnî'ye sundu ve içinde bulunduğu zorluğu sıkıntıları anlattı. Rüstem Paşa'nın 1561'de ölümü üzerine bir hicviye yazarak ondan intikamını aldı. Şair, yeni sadrazam olan Semiz Ali Paşa'ya ve diğer devlet ricaline zaman zaman şiirler sundu ama umduğu ilgiyi göremedi. Sonunda Rumeli serhaddına varıp Yahyalı Akıncıları Ocağı'na katıldı. Son kasidesini padişaha Zigetvar seferi sırasında sundu. Padişah'tan kendisi için bir şey istemeyip çocuklarının himayesini diledi. Hayatının son yıllarında Gülşeni şeyhi Uryani Mehmet Dede'ye bağlandı kendisini tasavvufa verdi. Kaynaklarda ölüm tarihi ile ilgili çeşitli bilgiler vardır. Üzerinde anlaşılan ortak tarih ise 1582'dir. İzvornik'te toprağa verilmiştir.²⁶

Eserleri

Yahyâ Bey'in elimizde bir Divan'ı bu divan içinde yer alan biri Edirne diğeri İstanbul hakkında iki şehrengizi ve beş Mesnevîden oluşan Hamse'si bulunmaktadır. Bunların dışında Latîfî, "Nâz u Niyâz" adlı bir eserin varlığından bahseder. Ancak elimizde böyle bir eser yoktur. Ayrıca 2000 beyitlik "Süleyman-name" yazdığı ve Peygamber'in mucizelerinden bahseden "Gül-i sadberk" adlı eseri olduğu kaynağı meçhul rivayetlerdir. Kendisi Gülşeni-

²⁶ Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt 8, s. 542 - 543

envâr'ının "Hatimetü'l-kitab" bölümünde ve Divan'ının dibacesinde hamse sahibi olduğunu belirtir. Hamsesinin tamamı Kanûnî döneminde yazılmış ve ona ithaf edilmiştir.

1) Divan: Yahyâ Bey divanını üç defa tertip etmiş olup her seferinde önemli değişiklikler yapmıştır. Bağdat'ın fethi sırasında İbrahim Paşa'ya takdim ettiği "livâ" redifli kasideyi de sonradan bazı değişikliklerle Kanûnî'ye sunması bu hususu açıkça göstermektedir. Âdem Çelebi, şairin divanını ölmeden önce tertip ettiğini söyler. Buna göre divanının son tertibi 1575'ten sonradır. Yahyâ Bey, Necâtî Bey gibi önce zamanın padişahını (III. Murat) övdükten sonra Divan'ını Zigetvar'ın fethinde Rumeli Beylerbeyi olan Şemsî Ahmet Paşa'ya ithaf etmiştir. Altı nüshası karşılaştırılarak Mehmet Çavuşoğlu tarafından tenkitli basımı yapıldı.²⁷

2) Şâh u Gedâ: Eser, sevgili'de ilahi güzelliği görerek ona platonik bir aşkla vurulan Gedâ adlı biriyle Şâh adlı sevdiğinin hikayesidir. Burada bir insanın mecazi aşka kapılması bu aşkı dolayısıyla çektiği sıkıntılar ve nihayet kalp gözünün açılarak hakiki aşka yönelişi nakledilmektedir. Kitap, Tevhîd, Münâcât, Naat gibi dini manzumelerle başlar. Kasidelerden ve kitabın yazılış sebebinden sonra İstanbul'a ait bir bölüm ile devam eder. İstanbul surlarının, Ayasofya, At meydanı (Şimdiki Sultan Ahmet meydanı) ve buralardaki güzelliklerin tasviri Mesnevîye bir hayli zengin bir mahalli renk verir. Esasen Yahyâ Bey'in hemen bütün eserlerinde bu mahalli renk vardır. Nitekim eserinin sonunda kimsenin eserinden bir şey almaksızın tamamını kendi buluşlarıyla yazdığını belirtmeye ihtiyaç duyar.²⁸

3) Gencine-i Râz: Yahyâ Bey, Nizâmî'nin Mahzan al-asrar, Câmî'nin Tuhfat al-ahrar Mesnevîleri ve Sa'dî'nin Gülistan ve Bostan'ı gibi ahlaki ve dini hikayelerden oluşan bu eserini Peygamber'i rüyasında görmesi üzerine yazdığını söylemektedir. Eser Kanûnî'ye ithaf edilmiştir. Çeşitli konularda yazılan makaleler kırk bölüme ayrılmıştır. Her makalenin sonunda konu ile alakalı bir hikaye vardır. Eser Hamse içinde telif tarihi taşıyan tek Mesnevîdir. 1540'ta yazılmıştır.²⁹

4) Kitâb-ı Usûl: Bu eserin ismi gerek bazı kaynaklarda gerekse son zamanlarda yazılan bazı monografilerde "Usulnâme" diye geçmekteyse de Yahyâ Bey eserine "Kitâb-ı Usûl"

²⁷ İslam Ansiklopedisi, Cilt 13, s. 345

²⁸ BANARLI, Nihad Sami; a.g.e., s. 600

²⁹ İslam Ansiklopedisi, Cilt 13, s. 346

adını vermiştir. Değişik konuları ele almış ve bunları yüzün üzerinde hikaye, temsil ve latife ile açıklamıştır. Ele aldığı meseleler çoğunlukla kendi hayatının ve müşahedelerinin mahsulü olup devrin genel manzarasına ışık tutmaktadır.

5) Gülşen-i Envâr: Yahyâ Bey'in hamsesinin sonuncu kitabıdır. Bu eserde Gencine-i Râz ve Kitâb-ı Usûl tarzında tertib edilmiştir. Dini-ahlaki hikaye ve temsillerden oluşur. Süleymaniye Cami'sinin övgüsü eserin en dikkate değer tarafıdır. "Sebeb-i telif" bölümü kendi hayatını özeti, mürşidi Mehmet dede ile tanışması hamsesinin tamamlanışının hikayesini verir. Kitabın sonunda iyice ihtiyarlayıp belinin büküldüğünü, yazarken ellerinin titrediğini, ayrıca gözlük kullandığını belirtir.³⁰

II. Yūsuf ile Züleyhâ Mesnevîsi:

Bir aşk macerasıdır. Yahyâ Bey'in bu eseri Türk Edebiyatı'nın belki de Şark Edebiyatı'nın bu konuda meydana getirdiği en muvaffakiyetli eseridir. Şark Edebiyatı'na önce Tevrat vasıtasıyla giren, sonra Kur'an-ı Kerim'in en güzel suresini teşkil eden Yūsuf 'un hikayesi aslında Şark'ın hem ilahi hem de cismani bir aşk ve ihtiras macerasıdır. İran Edebiyatı'nda dini-tasavvufi inanışlarla da birleştirilen hikaye aslında bir İbrani menkıbesidir.

Mesnevîsinin konusunu bu menkıbeden; onun Kur'an-ı Kerim'de "Kıssaların en güzeli" halindeki hikayesinden ve Şark Edebiyatı'nda kendisinden önce Yūsuf u Züleyhâ yazan tanınmış Mesnevîcilerin eserlerinden alan Yahyâ Bey bütün bunlara rağmen orijinal bir eser meydana getirmiştir. Eser, Kıssa-i Yūsuf 'taki diğer hadiseleri de bulundurmakla birlikte bilhassa aşk ve ihtiras sahneleriyle dikkate değer bir sanat eseridir. Şair, ahlak ve iman ötesine taşmayan, platonik bir aşkın değil daha çok beşeri bir aşkın insan ruhunda ve insan hayatında yarattığı arzu ve ihtiraslarını kısa fakat kuvvetli çizgilerle ve büyük ustalıkla göstermeye muvaffak olmuştur. Eserde aşk ve ihtirasın hakim karakteri Züleyhâ'dır. Dini ve ahlaki inanışlarla kendini Züleyhâ'nın dayanılmaz cazibesine kapılmaktan korumaya çalışan Yūsuf , nefse hakimiyetin kuvvetli fakat hayali bir tipidir. Sanatkâr, bu şartlar içinde zorlaşan mâceraya bilhassa ifâdesinin kuvvetiyle yine başarılı bir câzibe vermeğe muvaffak olmuştur. Mâceranın baş taraflarında, çok sevdiği oğlunun acısıyla gözlerini kaybedercesine ağlayan Yâkub, baba şefkatinin çok canlı sîmâsıdır. Bütün mesnevîde güzel tasvirler, nefîs teşbîh ve istiâreler, kısaca, Dîvân şiiir üslûbunun her çeşit güzellikleriyle süslenmiş mısralar pek çoktur.³¹

³⁰ Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt 8, s. 544

³¹ BANARLI, Nihad Sami; a.g.e. , s. 600

III. BÖLÜM

YÛSUF İLE ZÜLEYHÂ MESNEVÎLERİNDE ALLAH KORKUSU MOTİFLERİ

A- ERZURUMLU DARİR VE YÛSUF İLE ZÛLEYHÂ MESNEVÎSİ'NDE ALLAH KORKUSU MOTİFLERİ

1. İşlenen günahdan dolayı duyulan korku:

Hz.Yûsuf 'un kardeşlerinin kıskançlıklarının artmasıyla, Yûsuf 'u ortadan kaldırmak üzere planlar yapmaya başlarlar. Fakat babalarının peygamber olması ve Allah'a inanmaları sebebiyle de, yapacaklarından korku duymaktadırlar. Ancak kıskançlıkları galip gelir ve sonunda Allah'tan af dileyip tevbe etmeyi düşünerek, Hz. Yûsuf 'u babalarından ayırmaya karar verirler:

" Yâ kuyuya bırakalım biz anı
Tâ ki anda öle ol vire cânı

(Onu kuyuya bırakalım biz, tâ ki orda canını verip ölsün.)

Sonradan ol işe tevbe kılalım
Ne gelürse hakdan anı görelüm "

(Sonradan yaptığımız işten dolayı tevbe edelim, Hak'tan ne gelirse onu görelim.)

(Darîr, 111 - 112. B, s. 143)

2. Allah'ın emrine karşı gelmekten ve Allah'ın azâbından duyulan korku:

Hz. Yûsuf , Mısır'a Azîz'e satıldıktan sonra Azîz'in karısı Züleyhâ ona âşık olur. Fakat Yûsuf onun bu aşkına karşılık vermemektedir. Züleyhâ çok büyük ve güzel bir saray yaptırır. İçini de kendisinin ve Yûsuf 'un resimleriyle donatır. Yûsuf 'u o saraya getirerek orda kendisinden murat almak ister. Sarayın içine girdiklerinde Yûsuf 'un Züleyhâ'nın resmini görüp içinde hisler uyanması üzerine, Cebrail meleğinin gelerek Allah'tan korkmasını ve zinâdan sakınmasını öğütlediği beyitler şöyledir:

" Çün sarāya girdi Yūsuf nāgehān
Bir ‘ācayib sūreti gördü beyān

(Yūsuf ansızın saraya girdi, bir acayib yüz gördü.)

Gördi Yūsuf sūretini yazılı
Hem yanındadır Züleyhā iy bahtlu

(Yūsuf, yanında Züleyhā ile birlikte yüzünü çizildiğini gördü.)

Ol nigārin bir yana kıldı nazar
Ol Züleyhā yüzünü gördi meger

(O güzel bir tarafa bakınca, Züleyhā yüzünü gördü.)

Bir nazar kıldı Züleyhā yüzine
Kaldı hayrān fikr kıldı özine

(Züleyhā'nın yüzüne baktı ve ona hayran kaldı.)

Giçdi öninden anun bu nigār
Ger degülmise ‘azīze çift ü yār

(Bu güzel onun önünden geçti, sanki azizin yāri değılmiş gibi.)

Lāayık idi kim bana ola helāl
Uşbu endīşe ana kaldı vebāl

(Bana lāyık idi helāl olsa dedi, bu düşünce ona vebāl kaldı.)

Geldi Cebrā’ıl hemān lahza ana
Eytdi iy Yūsuf Çalap eydür sana

(Cebrāil o anda hemen geldi, dedi; ey Yūsuf Allah sana dedi)

Hak te'ālā dir zināya bakmasun
Ne revādur gönlin ana yakmasun

(Allah zināya bakmasın, gönlinü ona yakmasın dedi.)

Kılmasaydun ol dem endiše helāl
Tā kıyāmet kala idi der-vebāl

(Bana helal olsa diye endiše kılmasaydın, tā kıyāmete kadar vebāl olurdu.)

Şehveti senden götüriser o hak
Kendüzüne hāzır ola tanrıya bak

(Allah seni şehvetten uzak tutar, kendine gel ve yaratıcıya bak.)

Eyle didi gitdi Cebrā'il bāz
Yidi kapu bağladılar bā-firāz

(Cebrāil böyle dedi ve geriye gitti, yedi çıkış kapısını bağladılar.)

Yūsuf'a eydür Züleyhā çün bana
Bir nazar kıldun düzildüm ben sana

(Züleyhā Yūsuf'a; sen bana bir baktın ben sana tutuldum dedi.)

Gördi Yūsuf hikmeti ayruksıdur
Kendünün tonında yidi bend urur

(Yūsuf gördü ki hikmeti ayırır, kendisinde yedi bağ vardır.)

Ol Züleyhā 'ışk-bāza başladı
Yūsuf ile 'ışk-bāzī işledi

(Züleyhā aşk oyununa başladı, Yūsuf ile aşk oyunu işledi.)

Çekdi Yūsuf kendüzini bir yāna
Ne nazar kıldı ne görindi ana

(*Yūsuf kendini bir yana çekti ve ne ona baktı nede ona göründü.*)

Gördi babası bucakda oturur
Bir mā ‘nā-yı Yūsuf’ a karşı durur

(*Yūsuf’ a bir hayāl göründü ve babasını köşede oturur gördü.*)

Eydür oğlum hāzır ol şeytan sana
Kılmasun mekrin sana senden yana

(*Ey oğlum, şeytan seni günahkār kılmasın, hazır ol dedi.*)

Kaldı Yūsuf hayrān olup lāle-reng
Kendüden gitdi vü oldı mest teng

(*Yūsuf hayran olup lāle rengine döndü, sarhoş olup kendinden geçti.*)

Kasd kıldı kim Züleyhā ol zaman
Yūsuf’ un katına geleydi revān

(*Züleyhā isteyerek Yūsuf’ un yanına geldi.*)

Bir putı var idi altından meger
Bile iletürdi kanda kim gider

(*Züleyhā’ nın altından bir putu vardı, ona iletirdi.*)

Bakdı gördi kim putı şöyle durur
Hem Züleyhā o putundan utanur

(*[Yūsuf] baktı ki Züleyhā o putundan utanır.*)

Örter anı bir harîr ile revân
Geldi eydür Yūsuf'a iy mihribân

([Züleyhâ] Onu bir örtü ile örter ve Yūsuf'a gelerek ey güneş der.)

Benüm ile birlik eylesen gerek
'İşk-bāzī dirlik eylesen gerek

(Benimle birlik olup, aşk oyunununda olmak gerek.)

Senün ile bir oluram iy kişi
Yūsuf eydür bilmezem ben bu işi "

(Yūsuf der ki; 'ey kişi, ben seninle bir olma işini bilmem.')

(Darîr, 592 - 613. B, s. 184 -186)

Yūsuf, Züleyhâ'nın isteğini kabul etmeyince, Züleyhâ onu hapse attırmakla tehdit eder. Bunun üzerine Hz. Yūsuf, Allah'ın yasakladığı bir işi yapmaktansa hapse girmeyi tercih edeceğini belirtir:

" Yūsuf eydür bana zindân yig ola
Kim hıyānet içi tolu yek ola

(Yūsuf; ' içi ihanet dolu olmaktansa zindanda olmak bana daha iyidir' dedi.)

Kılmayam hergiz ol işi kılmayam
Ol ne işdür (kim) ban anı tutmayam "

(Ben o işi asla işlemeyeyim, uzak olayım.)

(Darîr, 733 - 734. B, s. 196)

3. Yaratıcı, her şeye gücü yeten Allah'a karşı hissedilmesi gereken korku:

Hz. Yūsuf 'un, Züleyhā'nın isteklerine cevap vermemesine rağmen Züleyhā'nın ısrarı ve Züleyhā'nın putundan utanmasına karşı Hz. Yūsuf , her şeyi yaratan Allah'tan korkulması gerektiğini anlatır:

" Nice kim söyler Züleyhā sözünü
Kapuya dutardı Yūsuf yüzünü

(Züleyhā sözünü söylerken, Yūsuf yüzünü kapıya tutardı.)

Fursat ister Yūsuf andan çıkmaya
Kapu bağlı yol bulunmaz giçmege

(Yūsuf, ordan çıkmaya fırsat ister, (fakat) kapı bağlı yol bulunmaz geçmeye.)

Yūsuf eydür iy gül-istān-ı cihān
Ol nedür kim örte kodun bu zamān

(Yūsuf, ey dünyanın gül bahçesi der: ' O nedir ki onu şimdi örttün?')

Yūsuf (a) eydür Züleyhā-yı nigār
Tapdugum budur didi iy nām-dār

(Güzel Züleyhā Yūsuf'a; 'ey namlı kişi, benim taptığım budur' der.)

Yūsuf eydür nīşe örtersin anı
Çünkü teprenmez anun yokdur cānı

(Yūsuf; ' onun canı yoktur, o kıpırdamaz, onu niçin örtersin?' dedi.)

Eydür andan utanuram iy paşa
Yūsuf eydür andan utanmak hāşā

(Ondan utanırım ey paşa der. Yūsuf; 'ondan utanmak olmaz' der.)

Cānı yokdur gözi yokdur eli yok
Ağzı yokdur dili yokdur sözi yok

(*Cānı yoktur, gözü yoktur, eli yoktur, ağzı yoktur, dili yoktur, sözü yok.*)

Andan utanursın iy sāhib-cemāl
Tanrıdan utan kim oldur lā-yezāl

(*Ey güzellik sahibi bundan utanırsın, (oysa) Tanrıdan utan ki odur sonsuz.*)

Ol yaratdı seni hem kıldı vücūd
Put önünde nişe kılursın sücūd

(*Seni vücut sahibi kılıp yaratan O'dur, put önünde niçin secde edersin?*)

El ayak virdi sana göz ü kulak
Dile söz virdi hem işidür kulak

(*Sana el, ayak, göz, kulak verdi, dile söz verdi hem kulağına işitme verdi.*)

Andan utanmak gerekdür iy nigār
Ol yaratdı seni oldur kirdigār "

(*Ey güzel, ondan utanmak gerekir, seni o yarattı, o'dur Allah.*)

(Darīr, 629 - 639. B, s. 187 -188)

Hz. Yūsuf'un Züleyhā'dan kaçarken kapıda Azīz'le karşılaşmasıyla Züleyhā, Yūsufa iftirada bulunmuştur. Hz. Yūsuf iftiranın gerçek olmadığını söylemiş, kendilerine tanık olarak Züleyhā'nın akrabasından küçük bir bebeği göstermiştir. Azīz, küçük bebeğin konuşamayacağını söylerken, Yūsuf bebeğe; 'Allah için doğru tanıklık et' dediğinde bebeğin, herşeye gücü yeten Allah'ın izniyle konuştuğu anlatılır:

" Yūsuf eydür iy şehen-şāh-ı cihān
Tanığum vardır benüm uşbu zamān

(*Yūsuf; ' ey cihānun şāhi, benim bir tanığım var' dedi.*)

Eytdi kimdür tanugun göster bana
Uşbu oglandur didi sorgıl ana

(*Aziz; 'Tanığın kimdir,onu göster' dediğinde, 'işte bu oğlandır, ona sor' dedi.*)

Pādişāh eydür delü misin yigit
Nice söyler uşbu genç oğlan eyit

(*Pādişah; 'deli misin sen yigit, bu genç oğlan nasıl söyler?' dedi.*)

Yūsuf eydür tanrı anı söylede
Gördüğünde şāha takrīr eylede

(*Yūsuf; 'onu Tanrı söylete ve gördüğünü şāha anlattıra' dedi*)

Geldi Yūsuf eydür iy 'ıyāl
Tanrı birdür birliğin di bī-misāl

(*Yūsuf geldi ve dedi; 'ey çocuk, Tanrı birdir ve birliği misalsizdir.*)

Eydür iy oğlan ki bir tanrı hakı
Kim seni yaratdı 'ālemler dahı

(*Ey oğlan, seni ve ālemleri yaratan Tanrı hakkı için*)

Togrı tanuklık (ana) sen söylegil
Hālümi di şāha takrīr eylegil

(*Doğru şāhitlik et, söyle hālimi şāha anlat.'*)

Oğlanı söyletdi tanrı ol zamān
Pādişah işitdi sözün ol zamān "

(*Tanrı o zaman oğlanı söyletti, padişah onun sözünü işitti.*)

(Darīr, 670 - 677. B, s. 191)

Hz. Yūsuf, Züleyhā'nın isteğini yerine getirmedi, fakat zindana atılmaktan da kurtulamadı. Zindanda onunla birlikte bulunan iki kişi bir rüya görür ve Yūsuf'un bunu tabir etmesini isterler. Hz. Yūsuf, Allah'ın yardımıyla bunu tabir edebileceğini söyledi ve korkulacak,yardım dilenecek tek varlığın Allah olduğunu söyledi:

" Bu gice düş görmişem iy pādişah
Düşü ta'bir eylegil iy yüzi māh

(*Bu gece rüyā gördüm ey pādişah, ey ay yüzlü rüyāmu tabir eyle*)

Yūsuf eydür tanrıdan ben dileyem
Ger buyursa onu anı ta'bir eyleyem

(*Yūsuf, 'Tanrıdan dileyeyim, eğer dileğimi kabul ederse onu ta'bir eyleyeyim' dedi.*)

Anlar eydür kankı tanrıdur ki sen
Hāceti andan dilersin şimdi sen

(*Onlar; 'senin dediğin hangi tanrıdır ki, sen isteklerini ondan dilersin?' dediler.*)

Didi birdür tanrıyı bilmek gerek
Küfri terk idüp dine girmek gerek

(*Dedi:Tanrıyı bilmek gerektir ki o birdir, inkārı terk edip dine girmelidir.*)

Anların gönlinde vardı hayāl
Geldi nur (hem) gitdi ol küfr (ü) melāl

(Onların gönlünde de bu düşünce vardı, gönüllerinden inkār karanlığı gitti, nur geldi.)

Ne ki zindān ehli vardı kamu
Cümlesi imān getürdi iy ‘amu "

(Zindanda bulunanların hepsi iman etti.)

(Darīr, 815 - 820. B, s. 204)

İstenilenin yalnızca Allah’tan dilenmesi gerektiğini, başkalarından meded umulduğunda Allah’ın bundan dolayı insana yardım etmeyebileceğini anlatan beyitler vardır. Bu beyitlerde Hz. Yūsuf’un zindandan kurtulmak için bir sākīden medet umduğunu ve pādişāhı kendinden haberdar etmesini istediğini, Allah’ın bundan dolayı Yūsuf’u sākīye unutturduğunu anlatır:

" Dinle sākī hālını eydem sana
Yūsuf’ı Tanrı unıtdurdu ana

(Dinle de sana sākīnin halinden anlatayım. Allah Yūsuf’u ona unutturdu.)

Sākīden Yūsuf dilemişdi meded
Yidi yıl zindan buyurdu ol ehad

(Yūsuf sākīden yardım dilemişti. Allah’ta ona yedi yıl zindanda kalmayı buyurdu.)

Çün tamām oldı yidi yıl ol ‘alīm
Yūsuf’ı andurdu yine ol hakīm "

(Her şeyi bilen, her şeyin sahibi olan, yedi yıl tamam olunca Yūsuf’u ona hatırlattı.)

(Darīr, 948 - 950. B, s. 216)

4. Allah korkusunun karşılığı:

Hz. Yūsuf, zindana girince, Cebrāil meleği yanına geldi ve Allah'a karşı gelmek yerine zindanı seçtiği için bunun karşılığında yedi yıl sonra Mısır'da taht kazanacağını müjdelemiştir:

" Geldi Cebrāil ana kıldı haber
Didi ey Yūsuf buyurdu dād-ger

(*Cebrāil geldi ve ona haber verdi, 'Ey Yūsuf insaflı olan buyurdu' dedi.*)

Sen buyurdun kim bana zindān diyü
Bu tena 'umdan bana zindan eyü

(*Sen bu nimetlerden bana zindan daha iyi diye söyledin.*)

Sana gayret eyledi rabb-ı celil
Yatasın zindān bil sen yidi yıl

(*Büyük Allah'ta isteğini verdi, bil ki, sen yedi yıl zindanda yatacaksın.*)

Yidi yoldan sonra sana pādişāh
Rüzī kıla mısır içinde taht-gāh "

(*Yedi yıldan sonra pādişah, Mısır içinde sana bir taht nasip edecek.*)

(Darīr, 927 - 930. B, s. 214)

Hz. Yūsuf, kardeşlerinin eziyetlerine, tüm güçlülere sabırla karşılık verdi ve Allah'a isyan etmeden, Allah'a karşı günah işlemenin korkusunu hissederek yaşadı. Bütün bunlara da Yüce Allah onu nimetlere kavuşturarak, babasına ve kardeşlerine kavuşturarak en güzel karşılığı verdi. Yaşamını Allah'tan korkarak ve karşılaştığı zorluklara karşı sabrederek geçirmenin iyilikle sonuçlanacağına dair bir örnek verilmiştir. Beyitlerde de bu olay şu şekilde dile getirilmiştir:

" Yūsuf eydür her ki sabr ider 'ıyān
'Âkıbet ol şāh olısar bī-gümān

(*Yūsuf der ki; 'Ey kardeşlerim sabredin, şüpheniz olmasın ki sonunuz şāhlık olur.*)

Ni 'mete sabr eyleyenler bellü bil
Ni 'mete irişdüre Rabb-ı Celīl

(*Ni 'mete sabredenleri, Yüce Allah ni 'metlere ulaştırır.'*)

Gör nice sabritdi Yūsuf mihnete
'Âkıbet irdürdi tanrı ni 'mete

(*Gör ki Yūsuf nasıl sabretti zorluklara, Allah'da onu sonunda ni 'mete kavuşturdu.*)

Dünya mihnet-hānedür iy merd-gār
Ni 'met isteyenler olur hor (u) zār

(*Dünya gam çekilen yerdir ey kişi, ni 'met isteyenler aşağı olur.*)

Dünya fāni ni 'metün sonı kahr
Balını yimege olu(r) kandı zehr

(*Dünya geçicidir, nimetin sonu üzüntüdür. Balını yemeye çalışırken zehre kanılır.*)

Her ki tutdı bu cihānun ni 'metin
Şükrini kılmadı çekdi mihnetin

(*Kim bu dünyanın nimetini kazanır da şükretmezse zorluğunu çeker.*)

Begliği vü mālı mülki bir hayāl
Dünyānın çün sonı olısar zevāl

(*Beylik, mal ve mülk bir hayāldir. Çünkü dünyanın sonu bitmiştir.*)

Kalmagıl sen bu hayāle iy ‘azīz
Bī-zevāli bil kim olasın temīz

(*Sen bu hayāle kapılma ey azīz, sonsuz olanı bil ki temizlerden olasın.*)

Dimegil kim dünyeligüm yok durur
Himmetün var ise mālun çok durur

(*Dünyālığım yoktur deme, gayretin varsa malın çok olur.*)

Dünya malı senün olursa kamu
Himmetün yogısa yok bil iy ‘amū

(*Dünya malının hepsi senin olsa, gayretin yoksa bil ki yok olur.*)

Dünyāyı sāzını meddāh kalmadı
Zerrece dünyā yüzine gülmedi

(*Dünyanın kuralını öven kalmadı, dünya zerrece yüzüne gülmedi.*)

Bunda dünyā olmayana gülmedi gel
Dünyānun zahmına merhem kimde gel

(*Dünya olmayana gülmedi, dünyanın zorluklarına merhem kimde gel.*)

Var (sen) imdi anda vire kirdigār
Yazugın bağışlaya perverdigār

(*Sen şimdi Allah’a var ki günahını bağışlasın.*)

İmdi geldi Yūsuf’un kardaşları
‘Āciz ü hayrān aşığa başları

(*Şimdi Yūsuf’un kardeşleri āciz ve hayrān, başları önde geldi.*)

Didiler kim biz güneh-kārız kamu
Bildün uş yazugumuz(ı) iy ‘amū

(Biz çok günahkārız, bildiğin iş bizim günāhumız dediler.)

‘Afv ola mı yā bize ölmek gerek
Yazugumuz (ı) bize bilmek gerek

(Bizim günahımızı bilmemiz gerek, günahımız afv olur mu ki, bize ancak ölmek gerek)

Yūsuf eydür kamularun yazugin
‘Afv ola mı ya bize ölmek gerek

(Yūsuf dedi; herkesin günahı affolması için ölmek mi gerek?)

Çünkü bunlar yazugini bildiler
Kendülerini hatāda buldılar

(Bunlar günahlarını bildiler, kendilerini hatada buldular.)

Hak te ‘ālā bunların yazugini
‘Afv kıla ol kerīm(ü) ol ganī

(Hak Te ‘ālā bunların günahını bağışlayıcılığıyla affetsin.)

Sen dahı iy mü ‘min açarsan gözün
Yazugin bilürüsen hem kendüzün

(Ey mü’min, sende gözünü açarsan, kendinin günahını bilirsen)

Yazugini key bilürüsen iy kerīm
Rahmet ide sana ol rabbü’l-enām "

(Sende günahını ne zaman bilirsen, nimetlerin sahibi sana merhamet eder.)

(Darīr, 1644 - 1664. B, s. 277-278)

B- HAMDULLAH HAMDİ VE YÛSUF İLE ZÛLEYHÂ MESNEVÎSİ'NDE ALLAH KORKUSU MOTİFLERİ:

1. İşlenen günahtan dolayı duyulan korku:

Hz. Yâkub, oğlu Yûsuf'u kaybettikten sonra çâresiz kalıp, çok üzüldü. Ancak Allah'tan başka sığınacak yeri de yoktu. Ağlayıp inlemeyi bıraktı ve sabredeceği üzerine söz verdi. Bu sözden sonra bir gece Yûsuf 'u rüyâsında gördü. Birden çırpınmaya, ağlamaya ve dert yanmaya başladı. Bunun üzerine Hak'tan vahiy geldi ve verdiği sözü yerine getirmesi istendi. Hz. Yâkub, bu uyarı üzerine Allah korkusuyla titredi ve tövbe etti. Bu beyitlerde yaşanan bu durum anlatılmaktadır.

Nûş-i cân almadın bu lezzetten
Peyk-i vahy erdi cenb-i Hazretten

(*Bu lezzetten [Yûsuf'u rüyada görmekten] can tatlısı alamadan, vahiy geldi yüce Allah'tan.*)

Dedi kim kanı bunca ahd ü karâr
Etmeydin gönül gamın izhâr

(*" Hani bunca yemin ve söz, gönliünü derdini açmayacaktın.)*

Yûsuf'un nâmın anmayam der idin
Gamına düştüğüne gam yer idin

(*Yûsuf'un adını anmayayım, derdin, derdine düştüğünden dert yerdin)*

Şimdi söylersin ana lezzet ile
Hâlini arz edip şikâyet ile

(*Şikâyetle hâlini arz edip, şimdi ona lezzetle söylersin.)*

Sınsa peymâne gibi kâse-i ser
Sıma peymanı sâdık isen eger

(*Baş kâseyi kadeh gibi kırsa, eğer doğru sözlüysen boz yemini."*)

Dīl-i Yākūb'a geldi çūn bu itā
Hāb yerine gözleri doldu āb

(*Bu uyarı Yākub'un gönlüne geldi,gözlerine uyku yerine yaş doldu.*)

Ditredi cismi nitekim yaprak
Koydu ağzına bir avuç toprak

(*Bedeni sanki yaprak gibi titredi, ağzına bir avuç toprak koydu.*)

Etti ol sehv için Hudā'ya sücūd
Taleb eyledi afv-ı hazret-i cūd

(*O hata için Allah'a secde etti, cömert olan Allah'ın affını istedi.*)

Sīne pür-tāb dīde pür-hūn-āb
Dedi tübnā ileyke yā Tevvāb

(*Göz çok kanlı, gönül çok dertli, "Ey tövbeleri kabül eden sana tövbe ettik" dedi.*)

(Hamdī, 1278-1285. B, s. 115-116)

Hz. Yūsuf'un, Âriş şehrine geldiği zaman anlatılırken Yūsuf'un bir an kendi güzelliğini beğenmesi ve insanlardan kendisini üstün görmesinden bahsediliyor. Mesnevīde Yūsuf'un bu hareketinden dolayı Allah'ın onu uyarısı, Hz.Yūsuf'un davranışından utanması ve Allah'tan korkusu beyitlerde şu şekilde dile getiriliyor:

" Gaybdan Yūsuf'a erişti nidā
Ne nidā bī-cihat itāb-ı Hudā

(*Yūsuf'a bilinmezden bir ses geldi, öyle ses ki bu doğrudan Allāh'ın uyarısıdır.*)

K'ey yüzünü güzel sanan Yūsuf
Hüsnünü bī-bedel sanan Yūsuf

(*" Ey yüzünü güzel sanan Yūsuf! Güzelliğini eşsiz sanan Yūsuf)*

Hak yaratmıştır ol kadar zībā
Her biri arz-ı āriz etse sana

(Hak o kadar Yūsuf süs yaratmıştır ki, sana yanağını sunsa her biri)

Nakşın anlardağı nigāra göre
Katre gibi ola bihāra göre

(Nakşını anlardın sevgiliye göre, damla gibidir senin ki denizlere göre.)

Çün ezel mihri āşikār oldu
Nice zerrāt tāb-dār oldu.

(Ezel görünce güneşi, nice zerreler ışık evi oldu.)

Zerre nūr ile n' için ola fāhūr
Ma'nide mihrin olıcak ol nūr

(Zerre, ışık ile niçin övünsün? Işık içinde güneş olacak.)

Ne vücūd ola zerrede bī-nūr
Ki ede hüsñü anun ile zuhūr

(Vücut olmaz ışıksız zerrede, güzelliği ortaya çıkar onunla ")

Çünkü erişti Yūsuf'a bu itāb
Yüz kere kodu dedi yā Tevvāb

(Yūsuf'a bu uyarı gelince dedi: "Ey tevbeleri kabul eden, secdedir yüzüm.)

Tevbe olsun ki görmeyem özümü
Hod-nümālıktan açmayam yüzümü "

(Tövbe olsun ki yüzümü görmeyeyim, kendimi beğenmekten yüzümü açmayayım. ")

(Hamdī, 2003-2011. B, s. 162-163)

İşlenen günahlardan ve yapılan sapkınlıklardan dolayı dünyanın kıtlık ve diğer âfetlerle karşılaştığını belirten Hz. Yūsuf; Allah'tan korkarak insanların nefsini bozmaması gerektiğini vurgular.

Dedi Yūsuf cihāna doldu dalāl
Ol dalālın gıdāsı oldu bu hāl

(*Yūsuf* ; ‘ ‘ *Dünyaya sapkınlık doldu, o sapkınlığın gıdası bu hāl oldu*’ ’ dedi.)

Nefsi hālın kul etmese tağyīr
Lutfu tağyīr eylemezdi Kadīr

(*Kul bozmasa nefsin hālını, Yüce Allah iyiliği bozmadı.*)

(Hamdī, 5630 - 5631. B, s. 399)

Hz. Yākub ve Hz. Yūsuf'un kavuşmasıyla, Hz. Yākub'un diğer oğulları yaptıklarından pişman olup, Hz. Yākub'a Allah'tan kendileri için bağışlanma dilemesini istediler.

Dediler kıl bizim için istiğfār
Afv ede tā ki cürmümüz gaffār

(*Bizim için tövbe et, Allah suçumuzu affetsin, dediler.*)

Ol dahi şükr için nemāz etti
Mağfiret istedi niyāz etti

(*O da şükür için namaz kıldı, dua etti ve bağışlanma istedi.*)

(Hamdī, 6055 - 6056. B, s. 426)

2. Allah'ın emrine karşı gelmekten ve Allah'ın azabından duyulan korku:

Hamdullah Hamdī, kardeşlerinin Hz. Yūsuf'u kıskançlıklarından dolayı öldürmeyi düşünmeleri üzerine, kardeşlerinden Rūbil'in sözlerini anlatır. Rūbil, kardeşlerinden inandıkları dine göre davranmalarını, Allah'tan korkarak yaptıkları işin sonucunu düşünmelerini istemektedir.

" Dedi Rūbil pendimi işitin
Aslınız dīnine düşer iş edin

(Rūbil dedi ki; "Nasihatimi işitin ve aslınızdaki dine göre iş yapın.)

Ne kadar fitne ise oğlandır
Nice katl idesiz Müselmāndır

(Ne kadar ara bozan ise de daha çocuktur, onu nasıl öldürürsünüz ki, o müslümandır.)

Kasdımız hod budur anı severiz
Bu değildir dögeviz öldüreviz "

(Niyetimiz budur ki, biz onu severiz, dövüp öldürmek değildir.)

(Hamdī, 637-639. B, s. 71)

Hamdī, bir söylentiye göre Hz. Yākūb, Yūsuf'u emziren dadının oğlunu, Yūsuf' a daha fazla süt olsun diye annesinden ayırmıştı. Hz. Yākūb ve Yūsuf'un ayrılık sebebinin bu olduğu söylenmiştir. Hamdī'de bunun üzerine bir nasihatte bulunur. Başkalarına eziyetten, zulümden uzak olunması gerektiğini, Allah'ın zulmü asla karşılıksız bırakmadığını belirtmiş, zulüm konusunda Allah'tan korkulmasını tavsiye etmiştir.

PEND: (NASİHAT:)

" Bu haber gerçi kim rivāyetdir
İlle ākillere nasihatdir

(Gerçi bu haber söylentidir, akıl sāhiplerine nasihattir.)

Âkil isen bu hikmete nazar et
Etme cevri cezâsı var hazer et

(Akıllı isen bu hikmete bak, eziyetten sakın ki, cezası var.)

Etme zulmü ne denli kemter ise
Cân-ı zâlim egerçi mermer ise

(Ne kadar aşağılık olsa da zulmetme, zâlimin cânı mermer olsa bile)

Derd ile çünkü âh ede mazlûm
Eritir âhir anı niteki mûm

(Mazlûm derdiyle âh ettiğinde, onu sonradan mum gibi eritir.)

Eseri anlanırsa etme gurûr
Ki olur vaktiyile cümle umûr

(Eseri anlaşılırsa kibirlenme, ki vaktiyile bütün işlerin olur.)

Mûr incitme mâra uğrarsın
Bâr yüklenme nâra uğrarsın."

(Karınca incitme yılanı uğrarsın, yük yüklenme ateşe uğrarsın.)

(Hamdî, 1054-1059. B, s. 100)

Hz. Yâkub, oğullarının Hz. Yûsuf'u kurt yedi demelerinden sonra onlara inanmamış ve onları Allah'ı hatırlayarak, O'nun cezasından korkmaya ve doğru söylemeye çağırmıştır.

" Kon yalanı Hudâ'yı yâd eyleyin
Beni doğru söz ile şâd eylesin

(Allah'ı hatırlayıp yalanı bırakın, beni doğru söz ile sevindirsin.)

Yūsuf'u n'ettiğiniz beyān eylen
Gizlemen hālını ayān eylen "

(*Yūsuf'a ne yaptınız söyleyin, gizlemeyin hālını, açıklayın.*)

(Hamdī, 1168-1169. B, s. 108)

Hz. Yākūb'a oğulları, Yūsuf'u bir kurtun yediğini söylediler. Hz. Yākūb buna inanmayınca oğulları, bir kurt bulup getirdiler ve "oğlunu yiyen kurt budur" dediler. Hz. Yākūb, kurta dönerek Allah'ın emriyle dile gelmesini istedi ve oğlunu yiyen kurt için beddua etti. Bunun üzerine kurt, Allah'ın emriyle dile geldi ve oğlunu yemediğini söyledi. Harama yaklaşmak konusunda Allah'tan korktuğunu belirten kurt, iftiraya uğradığını söyledi ve Hz. Yākūb'a, oğullarına uyup bana iftira etme diyerek, Allah'tan korkmasını istemiştir. Hamdullah Hamdī de bu olayı beyitlerinde şöyle dile getirmiştir:

" Gūş-ı gürge erişti çün bı itāb
Rikkat ile bu resme verdi cevāb

([Hz. Yākūb'un] bu azarlaması kurdun kulağına ulaştı, bu sevgiliye incelikle cevap verdi.)

Dedi Yākūb'a yā Nebīya'llāh
Değilim ben bu kıssadan āgāh

(*Yākūb'a dedi:"Ey Allah'ın nebīsi! Ben bu hikāyeden haberli değilim.*)

Çün harām oldu bize lahm-ı nebī
Yemezüz anı gözlerüz edebi

(*Çünkü bize nebī eti haramdır, edepli oluruz ve onu yemeyiz.*)

And içerem ki yemedim anı
Uyma ebnāna etme bühtānı

(*Yemin ederim ki onu yemedim, oğullarına uyup bana iftira etme.*)

(Hamdī, 1351-1354. B, s. 120)

Hız. Yāküb, kurdun verdiği cevap üzerine oğullarının yalan söylediğini anladı ve Yūsuf'un hālini kurttan sordu. Kurt ise; bu sırrı bilse bile bunu söylemeyeceğini çünkü, Allah'ın düşmanının gammazlar olduğunu, Allah'ın gazābına uğramaktan korktuğunu söyledi.

"Yine Yā'küb gürge etti nazar
Hāl-i Yūsuf'dan ona sordu haber

(*Yāküb tekrar kurda döndü, ona Yūsuf'un halinden haber sordu.*)

Dedi bilsem de açman ol rāzı
Bilmemisin günāh-ı gammāzı

(*Dedi:"o sırrı bilsem de açmam, Gammāzlıđın günahını bilmez misin?*)

Eğer olsa melek dahī gammāz
Edemez evc-i rahmete pervāz

(*Eğer gammāz olan melek olsa bile , rahmetin yücesine çıkamaz.*)

Oldu gammāz zāğ-ı vādi-i nār
Oldu gammāz düşmen-i cebbār

(*Ateş vādisinin kargası gammāz oldu, Cebbār olan Allah'ın düşmanı gammāz oldu."*)

Nazar et ibret ile bu habere
Sad-hezār āferīn o cānavara

(*Bu habere ibretle bak, yüz bin kere āferin o canavara*)

Ey nice ādemi-vār ehl-i namāz
Gamze gelse azābdan garnı az

(*Nice insanlar var ki namaz kılarlar, azaptan gamze gelse az derler.*)

Sūretā tā'ata muvāfıktır
İlle ma'nīde k'ey münāfıktır

(Görünüşte ibādetini yaparlar, ama iç yüzünde dinsizdirler.)

Halk içinde salāhı ad eyler
Fırsat el verse çok fesād eyler

(Halk içinde barışı ad edinirler, fırsat elde etseler bozgunculuk yaparlar.)

Dilerem def edip Hudā anı
Kurtara şirretinden insānı "

(Dilerim ki Allah onu def etsin, insanı kötülüğünden kurtarsın.)

(Hamdī, 1398-1406. B, s. 123-124)

Hz. Yākūb'un oğullarına inanmaması ve Yūsuf'u düşündükçe üzüntüsünün artması üzerine oğulları, Yūsuf'a daha çok kızmışlar,onu öldürmek için kuyuya taş atmaya başlamışlardır. Kardeşlerinden Yehūda, bu işten vazgeçmeleri,gidip Yūsuf'u kuyudan çıkararak bu günahları için Allah'tan af dilemeleri ve Allah'tan korkmaları konusunda kardeşlerine nasihat etmiştir.

" Çūn Yehūdā'ya zāhir oldu bu hāl
Hışm edip dedi ey gürūh-ı dalāl

(Yehūdā'ya bu durum göründü, öfkeyle söyledi: "Ey sapkınlık içindeki kimseler!)

Havfınız yok mu Hak Ta'ālādan
Kaçmamırsız ikāb-ı ukbādan

(Allah-u Teālā'dan korkunuz yok mu, āhiret azābından kaçmaz mısınız?)

Yandı sizden bu pîrle o yetîm
Tan mı gelse size gadâb-ı elîm

(*Bu ihtiyarla o yetim sizden dolayı yandı, size şiddetli azâp gelse ayıp mı?*)

Eşk ile şâyed ol iki mecrûh
Sizi gark ede hemçü ümmet-i Nûh

(*Belki o iki yaralının gözyaşı, sizi Nûh'un ümmeti gibi boğar.*)

Âh edip yâ bu iki üftâde
Âd gibi sizi vere bâda

(*Bu iki çâresiz size âh ederse, sizi Âd kavmi gibi rüzgâra verir.*)

Bu kasvetle tan mı size eger
Lût kavmi gibi yağarsa hacir

(*Bu eziyetinizle Lût kavmi gibi size, taş yağarsa ayıp mı?*)

Yâ size gâlip ola düşmanınız
Kesile başınız düşe teniniz

(*Ya size gâlip gelirse düşmanınız, bedeniniz düşer ve başınız kesilir.*)

Kalmadı heybet ü salâbetiniz
Olmaya halk içinde hürmetiniz

(*Ululuk ve kuvvetinizle birlikte halk içinde saygınız kalmaz.*)

Her ki şükr etmeye bulup ni'met
Mâlı mâr ola ni'meti ni'met

(*Kim nimeti bulupta şükretmezse , malı yılan olur, nimeti nimet mi?*)

Kardaşına kuyu kazarsa kişi
Kuyuya dūřmek ola anun iři

(Kiři kardeřine kuyu kazarsa, onun iři kuyuya dūřmek olur.)

Fi'li anun ki ola nā-kābil
Ola mı kābil-i kabūl-i Celīl

(Onun iři dođru deđildir, Allah'ın katında kabūl olur mu?)

Çūn bilirsiz ki olucak arasāt
Adl edip zulmū hak eder zulumāt

(Bilirsiniz ki Arasāt olacak, zulmeden adāletle zulmū hak eder.)

Zulmete dūřmen ey benī İřhak
Nurunuzla dolu iken āfāk

(Ufuklar nūrunuzla dolmuş iken, haksızlık yapmayın Ey İşhak oğulları)

Cān vericek hakīr olur zālim
Haşr olucak fakīr olucak zālim

(Zālim can verince aşağılanır, zālim toprakla karışınca fakīr olur.)

Size çūn kim pederdir İsrā'īl
Nefsiniz n'için ede size zelīl

(İsrāīl sizin babanızdır, sizi nefsiniz niçin yanılmaktadır?)

Kalıser zulm eden nedāmette
Vāy onun hāline kıyāmette

(Haksızlık yapan olunca pişman, kıyāmette onun hāli nasıldır?)

Size müştāk iken riyāz-ı cihān
N' için ola makāmımız nīrān

(*Dünyanın bahçeleri sizin iken, niçin makamınız cehennem olsun?*)

Elinizde ölürse ol mazlūm
Düşüp ayağa olasız mazlūm

(*O mazlūm elinizde ölürse, ayağa düşüp siz mazlūm olursunuz.*)

Âhır olunca âlem-i dünyā
Size la'net okuna ana duā

(*Dünya âlemi son bulunca, size lânet ona duā okunur.*)

Gözlemeyen kişi iş āhırını
Evvel āhır od eyledi yerini "

(*İnsan işin sonunu düşünmezse, eninde sonunda yeri ateş olur.*)

(Hamdī, 1457-1476. B, s. 127-128)

Hz. Yūsuf, Azīz'e satıldıktan sonra Azīz'in karısı Züleyhā, Hz. Yūsuf'a olan ilgisini açık etti. Dadısını gönderip durumunu Yūsuf'a açıklamasını istedi. Dadısı Yūsuf'a gelerek, Züleyhā'nın durumunu açıkladı ve Züleyhā'nın isteklerine karşılık vermesini istedi. Bunun üzerine Hz. Yūsuf, Züleyhā'nın isteğine karşılık veremeyeceğini, böyle yanlış bir işi yapmaktan Allah'a sığındığını söyledi. Mesnevī'de Yūsuf'un sözleri şu şekilde dillendirilmiştir:

" Dedi ey ehl-i hāle sāhib-rāz
Olma bu haste gönlüme gam-sāz

([*Yūsuf dedi:*] *Ey hāl insanının sāhibi,sırrını bilen, bu hasta gönlüme dert veren olma*)

Ben Züleyhâ'ya zer-hırîde kulam
Ne serim var ki ana hem ser olam

(Ben Züleyhâ'ya altınla satın alınmış bir kulum, ne başım var ki ona arkadaş olayım?)

Dil ü cânım harîm-i hürmetidir
Gıl ü âbım anun imâretidir

(Gönül ve canım saygının kutsalıdır, suyum ve çamurum onun yapısıdır.)

Ni'meti mefz-i üstühânımdır
Hûnu her dem tenimde kanımdır

(Nimeti kemiğimin eklemidir, kanı her zaman tenimde kanımdır.)

Bana ol terbiyetler etmiştir
Etim ekmek ile bitmiştir

(Bana terbiyemi o vermiştir, etim ekmekle bitmiştir.)

Rûz u şeb ger ni'âm şümârı olam
Mümkün olmaz ki Hak güzârı olam

(Gece ve gündüz nimetlerini saysam, Allah'ı anlatmam mümkün olmaz.)

Vâcib oldur bana ki her anda
Râm olam ana cümle fermânda

(Bütün emirlerine boyun eğmek, benim her an görevimdir.)

Korkaram ille ba'zı fermânda
Ma'siyetten olam fûrûmânda

(Ama bazı emirlerde günahkârlardan olurum diye korkarım.)

Eger oldumsa bende-i hasī
Ba'zı emr ile etmesin āsī

(Eğer onun has kölesi olmuşsam, bāzı emirlerle isyankār etmesin.)

Beni aldı ale'l-husūs azīz
Tā olam ana menfa'at-engīz

(Yüce özellikle beni aldı, tā ki ona yarar sağlayan olayım.)

Beni ferzend edip o ferzāne
Bana verdi emānet-i hāne

(O beni oğul edinip, bana ev emānetini verdi.)

Çün anun murg-ı āb ü dānesiyem
Haremimde emīn-i hānesiyem

(Onun tohumu ve su kuşuyum, haremimde evinin güveniliriyim.)

Ol benim-çin der egri mi mesvāh
Ben anun-çin niçin olam bed-hāh

(O benim için eğri ev mi der ki, ben ona niye kötülük edeyim.)

Gi-i ādem çün ola pak-sirişt
Pāk olur anda cümle kār ile kişt

(İnsan çamuru temiz yaratılışlıdır, orada bütüin çiftçi pāk olur.)

Sanma zānī her ehl-i evzānı
Ki zinā-zādeler olur zānī

(Her ölçülü insanı zinā edici kişi sanma, ancak zinā çocukları zinā yapar.)

Doğmamıştır zamān-ı akdemden
Âdemi segden ü seg âdemden

(*Daha önceki zamanda, insandan köpek ve köpekten insan doğmamıştır.*)

Sadr-ı sīnemde sırr-ı İsrā'īl
Vere mi ma'siyyet yoluna sebīl

(*Gönlümün içinde İsrā'il'in sırrı, günahın yoluna yol verir mi?*)

Var iken bende vahye istihkāk
Cedd iken bana Hazret-i İshāk

(*Bende vahye kazanç var iken, Hazreti İshak bana ata iken*)

Zāt-ı pākim Halīl'e mahzar iken
Cümle hālīm Celīl'e manzar iken

(*Temiz varlığım Halīl'e ulaşır iken, bütün hālīm Allah'a görünür iken*)

Her ne yol kim bu kavme olmasa rāh
Gıtmezem ben ana ma'āzallāh

(*Hangi yol bu kavme yol olmazsa, Allah korusun ki ben o yola gitmem.*)

De Züleyhā'ya benden olsun dūr
Beni tutsun kerem kılıp ma'zūr

(*Züleyhā'ya söyle benden uzak dursun, cömertlik gösterip beni ma'zur görsün.*)

Umaram lutf-ı Rabb-ı izzetten
Beni irmeye rāh-ı ismetten "

(*Yüce Allah'ın lütfunu beklerim, beni günahsızlık yoluna ulaştırın.*)

(Hamdī, 3940-3961. B, s. 288-289)

Züleyhâ, Hz. Yûsuf'tan red cevâbı alınca onu denemek için câriyelerin bulunduğu bir yere göndermiştir. Cârîyeler burada Hz. Yûsuf'a Züleyhâ'ya gönül vermesini yada içlerinden birini seçmesini tavsiye etmişlerdir. Yûsuf'un gönlünü almak için türlü hîleler yaptılar. Hz. Yûsuf ise onlara nasihat etti ve onların îmân etmesine sebep oldu. Nasihatlerinde Allah yoluna gitmelerini, emirlerine karşı gelmekten dolayı Allah'tan korkmalarını ve Allah'a sığınmalarını söylemiştir.

" Dedi kim ey Hudâ kenîzânı
Akl ile âlemin azîzânı

(Dedi ki: " Ey Allah'ın câriyesi, akıl ile âlemin yücesi)

İzzet ehli iken hakîr olman
Çirk-i şirk ile bed zamîr olman

(Şeref sâhibi iken aşağılık olmayın, şirkin kırıyla kötü kalpli olmayın.)

Çün Hudâ edeydi müşrikine neces
Neces olmak yarar mı pâk nefes

(Allah ortak koşanı kirletirse, temiz nefese kirli olmak yaraşır mı?)

Nefse uyup bed eylemen nefesi
Var ise sizde pâklik hevesi

(Eğer sizde temizlik hevesi varsa, nefse uyup nefesi kötü eylemeyin.)

Nefs oldur çıka dîl ü cândan
Ola hoş-bû nesîm-i îmândan

(Nefes hoş kokulu îman rüzgârından, gönül ile candan çıkar.)

Âleme lâmekân Hudâ vardır
Dil-i gümrâha reh-nümâ vardır

(Âlemde, gönle yol gösteren, mekânsız Allah vardır.)

Birdir iki cihāna hākimdir
Ana mahkūm olmayan kimdir

(*Birdir, iki cihāna hākimdir, O'na mahkūm olmayan kimdir?*)

Yoğurup āb-ı lutf ile gilimiz
Ravza-ı dāniş eyledi dilimiz

(*Lütuf suyuyla yoğurup çamurumuzu, gönümüzü bilgi bahçesi eyledi.*)

Tā bite anda devha-i imān
Vere ol devha meyve-i irfān

(*Tā ki orda imān ağacı bitsin, o ulu ağaç bilgi meyvesi versin.*)

Bu semer sa'yın etmeyen meşūm
Yer cehennemde meyve-i zakkūm

(*Bu meyve için çalışmayanın uğursuz suyu, cehennemde zakkum meyvesini yer.*)

Secde ol bī-niyāza lāyıktır
Ki kamu kāināta hāliktir

(*Secde bütüin kāinātın yaratıcısı, o Allah'a lāyıktır.*)

Sanemi kon o bī-niyāza tapun
Hayy u dānāyı cümle rāza tepun

(*Putu bırakın o Allah'a tapın, hayat ve bilgi sāhibi, bütüin sırta tapın.*)

Secde ana edin ki ser verdi
Sun'una bakmağa nazar verdi

(*Ona secde edin ki baş verdi, sanatlarına bakılması için göz verdi.*)

Ne için ser koya ana dānā
Ki vücūdunda bir ola ser ü pā

(*Bilen niçin baş koyar ona? Ki baş ve ayağı bir olsun vücūdunda.*)

Tīşe ile tırāş edip taş
Nişe korsuz ayağına baş

(*Balta ile taş tıraş edip, baş ayağına kaval yaparsınız.*)

Sānı-ı sānı ola mı masnū
Kātı' u'l-hüccet ola mı maktū

(*Sanatı yaratan, sanatla yapılır mı? Delili kesen, kesilmiş olur mu?*)

Sengden saht odur ki senge tapar
Kendi nakkaş ü renge tapar "

(*Taşa tapan taştan sert olur, kendi nakış ve renge tapar.*)

(Hamdī, 4117-4133. B, s. 300-301)

Züleyhā, Yūsuf'un ve kendi resimlerinin olduğu yedi odalı bir ev yaptırır ve Yūsuf'u tenhā olan bu eve çağırır. Orada Yūsuf'a olan sevgisini ve isteğini anlatır. Hz. Yūsuf'sa onun bu isteğine karşılık, bunun Allah'ın yasakladığı ve günah bir iş olduğunu söyleyerek Züleyhā'dan uzaklaşır:

" Dedi Yūsuf ona ki ey server
Olmaz ehl-i günāh fermān-ber

(*Yūsuf ona dedi ki: "Ey güneş! Aldığı emiri yapan kimse günahkār olmaz.*)

Nā-pisend olan iş Hudāvende
Olsa bedir pisende-i bende

(*Allah tarafından beğenilmeyen iş, köle tarafından beğenilse de kötüdür.*)

Gerçi ser tutmuşam itā'atine
İlle gerden-keşem bu tā'atine "

(Gerçi sana itaatkār olmak için baş tutmuşum, ama bu ibādetimde inatçıyım.)

(Hamdī, 4357-4359. B, s. 315)

Züleyhā, Yūsuf 'un isteğini kabul etmemesinin sebebini sorduğunda Yūsuf 'un verdiği cevap Allah'ın azābından korkusunu göstermektedir.

" Dedi Yūsuf murādını ey yār
Hāsıl etmeğe iki ma'ni var

(Yūsuf dedi: " Ey sevgili! Murādını gerçekleştirmeye iki engel var.")

Sordu anları ol niğār ona tīz
Dedi hışm-ı Hudā vü kahr-ı Azīz

(Onları aceleyle sevgili ona sordu: Dedi; " Allah'ın belası ve öfkesi.)

Eylesem bu günāhı duysa o şāh
Diye mi sana eğri mi mesvāh

(O Şāh bu günahı işlediğimi duysa, ' sana hānen eğri mi' demez mi?)

Belki tīğ-i bürehne ile revān
Tenden eylerdi cānımı üryān

(Belki, yalın kılıçla yürüyerek, canımı bedenimden ayırırdı.)

Zihī haclet ki çün kıyāmet ola
Her zinā-kār olan melāmet ola

(Yayı utanmadır, ki kıyāmet olunca, zinā yapan ayıplanır.)

Nāmeler çün okuna ser-tā-ser
Ola nāmım olara ser-defter

(*Baştan başa nāmeler okununca, adım baş defterde olur. ")*

Dedi ey dost kaçma sen benden
Havfe düşme üşenme düşmenden

(*Dedi: " Ey dost, sen benden kaçma, düşmandan üşenip, korkma)*

İçirem ana mekr ile bir nüş
Haşre dek yata sükr ile bī-hüş

(*Ona hile ile bir içki içireyim, haşre kadar sarhoş ve şaşkın yatsın.)*

Sen der idin kerīm ilāhım var
Ehl-i cürme rahīm ilāhım var

(*Sen; ' Cömert, suçlulara acıyan Allah'im var' derdin.)*

Bu sarāy içre bir defīnem var
Anda yüz pür-güher hazīnem var

(*Bu saray içinde bir definem var, orda yüz cevher dolu hazinem var.)*

Edeyin anı hep fedā-yı günāh
Özr-hāh ola hışm ederse ilāh

(*Onun hepsini bu günaha feda edeyim, Allah öfkelenirse özrümü affetsin. ")*

Dedi Yūsuf bana ne sevdā-yı cān
Benim için ererse gayra ziyān

(*Yūsuf dedi: ' Can sevdası bana ne, başkasına benim için zarar verirse.)*

Degülem ben o kimse kim gayra
Şerr adem uğramağ için hayra

(Ben ulaşmak için hayra, başkasına kötülük edecek kimse değilim.)

Kahra ere ale'l-husus Azīz
Lutf ederken bana ol ehl-i temīz

(O temiz insanlar iyilik ederken, Allah en çok bana belā verir.)

Ben nice ādemem ki cür'et edem
Ehl-i ihsānıma isā'et edem

(Ben bağıslayanıma kötülük etmeye cesaret edecek bir insan değilim.)

Hakkını hakkın ol ki zāyi eder
Rişvete sanma anı tāmı eder

(Hakkın, hakkını kaybedenin, onu rişvetle alacağını zannetme.)

Cān veren ins ü cine bī-minnet
Rahmet etmeğe ala mı rişvet "

(İnsana ve cine karşılıksız can veren, rahmet etmek için rişvet alır mı?)

(Hamdī, 4439 - 4455. B, s. 320-321)

Mısır kadınları, Yūsuf 'u gördükten sonra artık Züleyhā'yı kötü görmüyorlardı. Züleyhā'nın isteğine kavuşup mutlu olmasını dilediler ve Hz. Yūsuf 'a gelerek ona Züleyhā'ya acıması konusunda nasihat ettiler. Hz. Yūsuf kadınların bu istekleri üzerine, Allah'ın emrine karşı gelip günah işlemekten korkarak, gūnahtan uzak kalmak için Allah'tan zindanı istedi:

“Yüz çevirdi olardan ol gül-i nâz
Bî-niyâza bu resme etti niyâz

(O nazlı gül,onlardan yüz çevirdi, Allah’a bu yüzle dua etti.)

K’ey kabûl eyleyici hâcâtı
Güş edip nâle-i münâcâtı

(‘ Ey ihtiyaçları kabul edici, yalvarış ve inlemelerimi duyan!)

İsmetim perde-dârı lutfundur
Cânımın gamda yârı lutfundur

(Günahsızlığım lütfunun perdecisidir, dert zamanında canımın dostu lütfundur.)

Beni zenler zinâya yilterler
Nâra iltir hevâya yilterler

(Kadınlar beni zinâya iterler, ateşe itip arzuya sürüklerler.)

Bunların sohbetinden ey hannân
Hoş idi bana kûşe-i zindân

(Ey çok acıyan, bana zindan köşesi bunların sohbetinden daha hoştur.)

Düşse hâr arasında bülbül-i zâr
Kafesi câna hoş görür sad-bâr

(Acılı bülbül diken arasına düşse, kafesi bundan yüz kere daha hoş görür. ”)

Etti Yūsuf du’â çü zindânı
Etti Hak habse mübtelâ anı "

(Yūsuf dua edince, Allah onu zindan hapsine alışkın yaptı.)

(Hamdî, 4804 - 4811. B, s. 344 - 345)

3. Yaratıcı, her şeye gücü yeten Allah'a karşı hissedilmesi gereken korku:

Hamdullah Hamdī, Hz. Yūsuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılmasından sonra onun bulunup, az bir pahaya satın alınması olaylarının Hz. Yūsuf'un başına gelmesinin sebebi konusunda bir söylentiden bahseder. Bu söylentiye göre, Hz. Yūsuf, elindeki aynaya bakıp güzelliğini görünce kalbini bir kibir kapladı, güzellikte kendisi gibisinin olmadığını düşünmüş, Allah'a şükretmeyi unutmuş, kendini üstün görmüştü. Ona bakan birisi bunun üzerine ona nasihat eder. İnsanın hiçbir zaman kendisini üstün görmemesini, kibirlenmekten, nefisini yüceltmekten dolayı Allah'tan korkmasını öğütlemiştir.

RİVÂYET (SÖYLENTİ)

" Yūsuf'a olduğunca bunca ta'ab
Ba'zı rāvī dedi bu resme sebep

(*Bunca zahmet olduğu için Yūsuf'a, bazı anlatıcılar bu duruma sebep aradılar.*)

Aldı bir gün eline āyine
Nazar etti cemāli ayına

(*Eline bir gün ayna aldı, ay güzelliğine baktı.*)

Dedi hod-bīn olup o māh-cemāl
Var mıdır hüsn içinde bana misāl

(*O ay yüzlü bencilce dedi ki; "Güzellikte var mı benim gibi?"*)

Kul olup kıymete satılsam ben
Semenime bulunmaz idi semen

(*Kul olup bir kıymete satılacak olsam, kıymetime paha biçilemezdi.*)

Zilletine bu zillet oldu sebep
İhveti cevri ile çekti ta'ab

(*Aşağılanmasına bu aşağılama sebep oldu, kardeşleri ona eziyetle zahmet verdi.*)

PEND (NASİHAT)

Meğer āyineye değerdi bir er
Görüp anı dedi bir ehl-i nazar

(*Meğer aynaya bir erkek değerdi, ona bakan bir kimse dedi ki:*)

Ey fetā görme kendini zinhār
Tā olasin cihānda ber-hurdār

(*" Ey genç, cihanda mutlu olmak istiyorsan kendini görme"*)

Gördü Yūsuf çü gözünde özünü
Cümle yaşında tuttu yaş gözünü

(*Yūsuf gözünde özünü gördü, bütün yaşında,yaş gözünü tuttu.*)

Olma hod-bīn gönül hudā-bīn ol
Gözleme fānīyi bekā-bīn ol

(*Allah'ı bil,olma bencil gönüllü, ölümlüyü gözleme, sonsuzu iste.*)

Her ki nefsinde anlamaya adem
Zāhir olmaz ana cemāl-i kadem

(*Nefsine yokluğu anlamayan kimse, uğurlu güzelliği göremez.*)

Bāyezid etti çün vusūlü dilen
Hak cevābında dedi da' nefsen

(*Bāyezid istediğinde kavuşmayı, Allah " nefsin hastalıklı " dedi.*)

Varlığı anun ki varı terk etti
Dost mihrin gönülde terk etti.

(*Onun varlığı vāri terk etti, dost, güneşin gönlünde parladı.*)

Sūfī sâf olmasa vücūdundan
Ne tekarrüb bula sücūdundan

(*Saf olmasa sofu bedeniyle , secdesinde yakınlık bulamaz.*)

Var iken sînesinde kibr ile kîn
Sanmasın bî-hod ola her hod-bîn

(*Gönlünde kibir ve kin varken, herkesi kendi gibi bencil sanmasın.*)

El uran Kibriyâ ridâsına
Girmek olmaz fenâ belâsına

(*El vuran büyüklerin hırkasına, yokluk belâsına girmez.*)

Ol ki kibr ü riyâya ede nigâh
Hazret-i Kibriyâya bulmaya râh "

(*O kibir ve ikiyüzlülüğe baksın, Hazret-i Allah'a yol bulamasın.*)

(Hamdî, 1027-1042. B, s. 98-99)

Hz. Yûsuf 'un karşı çıkmasına rağmen, Züleyhâ isteğini devam ettiriyordu. Hz. Yûsuf bu sırada odanın köşesinde üstü örtülü gördüğü şeyin ne olduğunu sordu. Züleyhâ onun ibadet ettiği tanrısı olduğunu söylemesiyle, onun da kendisine Allah kabul ettiği varlıktan korktuğu ve utandığı görülür. Hz. Yûsuf 'ta her şeyin yaratıcısı olan Allah'tan korkmanın asıl gereklilik olduğunu anlatır:

" Sordu ol perde-i nigâra hemîn
Dedi kim vardır anda perde-nişîn

(*Hemen o sevgilinin perdesini sordu; ' orada, perdede oturan kimdir?' dedi.*)

Dedi ma'būd-ı bī-niyāzımdır
Cümle işlerde kār-sāzımdır

(' Bütün işlerde işlerimi yapan, ibadet ettiğim Allah vardır ' dedi.)

Ana yüz uramam ilāhım odur
Hıfz eder püştümü pehānımdır

(Ona secde ederim İlāh'ım odur, arkamı koruyan, sığınacak yerimdir.)

Cismi zer çeşmi sāfī gevherdir
Sīnesi dolu müşk ü anberdir

(Bedeni altın, gözü saf cevherdir. Göğsü misk ve amber doludur.)

Rahmetinden vereli bana vücūd
Ederem hazreti önünde sücūd

(Rahmetinden bana vücut verdiğiinden, büyüklüğü önünde secde ederim.)

Perde ardında ettin ana makar
Tā bu dem etmeye bu hāle nazar

(Perde ardındadır o, ki bu an bu hāle bakmasın.)

Vākıf olmaya tā günāhıma ol
Bakmaya bu rūh-ı siyāhıma ol

(O günahıma vākıf olup, o kara yüzüme bakmasın. ")

Eğriden geldi çün bu doğru haber
Yūsuf'a ok gibi dokundu eser

(Bu doğru haber eğriden gelince, Yūsuf'a ok gibi işaret dokundu.)

Cūşa geldi o kuluzum bī-reng
Ki serim bu nuhāsa olmadı deng

(*O renksiz deniz coştı: " Başım bu bakıra denk olmadı.*)

Bir cemādı bu hey sanıp utanır
Hālik-i küll-i şey sanıp utanır

(*Bir cansız, her şeyin yaratıcısı olan varlık sanıp utanır.*)

Ben utanmam Hudā-yı binādan
Hayy ü kayyūm u Rabb-ı dānādan

(*Ben binānın Allah'ından , Hayy ve Kayyūm ve bilen Rab'den utanmam.*)

Niçin etmen hayā ben ol heyden
Ki yakındır bana kamu şeyden

(*Ben o varlıktan niçin utanmam ki, o bana her şeyden daha yakındır. "*)

Böyle dedi vü turdu ol hoş-kār
Sıçradı hāb-gehten ol bīdār

(*O hoş işli böyle dedi ve durdu, o uykusuz dalgınlığından sıçradı.*)

Kaçdı kurtardı gayret-i dīnden
Şem-i kāfūru kāz-ı sīmīnden

(*Din gayretinden kaçtı, gümüş makastan kāfūr mumunu kurtardı.*)

Lām eliften çıkıp elif gibi rāst
Etti Haktan halāsını der hāst

(*Lāmeliften elif gibi doğru çıkıp, Hak'tan, hastalıktan kurtuluşunu istedi.*)

Cennet āhūsu gibi sıçradı tīz
Her kapıdan açıldı rāh-ı girīz "

(*Cennet ceylanı gibi çabuk sıçradı, her kapıdan kaçış yolu açıldı.*)

(Hamdī, 4496 - 4511. B, s. 324 - 325)

Hz. Yūsuf'un zindandan kurtulmak için, zindan arkadaşına hālını şāh'a anlatması için istekte bulunması sonucunda, Allah'ta ona Hz. Yūsuf'u unutturmuştur. Çünkü; korkulması ve isteğin iletilip, dost olunması gereken sadece Allah'tır.

Hak Ta'ālā ki ede güzīn
Dostluk meclisinde sadr-ı nişīn

(*Allah ki, seçkin edince, dost meclisinde baş sedirde oturur.*)

Bend eder ana bāb-ı esbābı
Gayra meyl etmek olmaz ahbābı

(*Sebeplerin kapısını ona bağlar, başkasına meyl eden dost olmaz.*)

Gayra meyletse gūş-māl eyler
Kahrının berdemini sal eyler

(*Başkasına meyletse yola getirir, kahrının bir demini yıl yapar.*)

Hakka teslim eden kişi özünü
Gayra tutmak nedir taleb yüzünü

(*Özünü Allah'a teslim eden kişi, istediklerini başka yerden beklemez.*)

Her kişi kim ana tevekkül eder
Zehr ile hārı şekker ü gül eder

(*Bir kişi ona tevekkül ederse, zehir ve dikenini, şeker ve gül eder.*)

(Hamdī, 5100 - 5104. B, s. 364)

Hz. Yūsuf, kendisini zindandan kurtaracak tek varlığın Yüce Allah olduğunu bilir ve O'na yönelir. Çünkü her şeye gücü yeten ancak O'dur.

Nice kufıl olursa bī-miftāh

Dilese anı feth eder fettāh

(Nice kilit anahtarsız olsada, Allah dilerse onu açar.)

Bağlı kapılar açıcı odur

Ehl-i acze ināyeti boldur

(Bağlı kapıları açıcı odur, acizlere iyiliği boldur.)

Yönelen ona ızdırār ile

Kala hāşā belāda zār ile

(Çaresizlikle ona yönelen, kesinlikle acıyla belada kalmaz.)

Pāk kavlinde bu mukarrerdir

Rabb-ı izzet mücīb-i muztardır

(Temiz sözünde bu şüphesizdir, Yüce Allah ihtiyaçlara cevap verendir.)

Çünkü Yūsuf'ta kalmadı tehbīr

Kodu tehbīri gözledi takdīr

(Yūsuf'ta çare kalmayınca, çareyi bırakıp yazgıya sığındı.)

Bulmadı Hakdan özge püşt ü penāh

Yüz ana tuttu nice sāl ile māh

(Allah'tan başka sığınacak yer bulamadı, nice ay ve yıl yüzünü ona çevirdi.)

Hicdir gördü re'yinin amelin
Habl-i fazl-ı Hudāya sundu elin

(Kendi görünüşünü hiç olarak gördü, elini Allah'ın yüce ipine uzattı.)

(Hamdī, 5105 - 5111. B, s. 364 - 365)

4. Allah korkusunun karşılığı:

Hamdullah Hamdī, "eseri oluşturmamın sebebi merhum ve değerli pederim Akşemseddin'e övgü" bölümünde, insanın dünyada yaptıklarının karşılığını āhirette göreceğini anlatarak, benlik uykusundan uyanıp, işleri Allah'ın bizimle olduğu hissiyle yapmamız gerektiğini hatırlatır ve Allah korkusunun karşılığının alınacağını belirtir..

" Uyan ey nefis gafletinden uyan
Yād et ol vakti ki olasın uryān

(Uyan ey nefis, uykundan uyan ve o vakti düşün ki, üryān olacaksın.)

A'ynı cisminden ayrılıp nāgāh
Olasın kalb-i kalbına āgāh

(Kendi bedeninden ansızın ayrılacaksın, kalbin kalbine uyanık olsun.)

Göresin Hak seninle hāzır imiş
Zāhir ü bātına nāzır imiş

(Görürsün ki Hak senin yanındaymış, dışına ve içine bakanmış.)

Her ne kim eyledin şehādette
Zāhir olmuş misāl-i gaybette

(Görünürde (dünyada) ne eylediysen, āhirette o açığa çıkar,görülürmüş.)

Zālīm oldunsa zulmete düşesin
Ka'r-ı bahr-ı nedāmete düşesin

(Zālīm oldunsa zulmete düşesin, pişmanlık denizinin dibine düşesin.)

Gide izzet kalasın anda hakır
Bend-i mihmette mübtelā vü esır

(Değerin gider, ondan aşağı kalırsın, eziyet bağına tutulup esir olursun.)

Adl ile geçtin ise dünyāda
Menzilin Rūşen olur ukbāda

(Adaletle davranarak geçmişsen dünyadan, aydınlık olur āhiretteki yerin.)

Cesedin ettin ise nūrānī
Bulasın nūr içine nūr anı"

(Bedenini nūrānī ettinse, onu nūr içinde nūr bulursun.)

(Hamdī, 303-312. B, s. 48)

Hz. Yākub'un, kardeşleriyle gezintiye göndermek için, Yūsuf (a.s)ı hazırladığı sırada, O'na verdiği öğütlerde, her işinde Allah'ı hatırlaması, Allah'ı anarak ve sadece Allah'tan korkarak yaşarsa, Allah'ın her an yardımcısı olacağını Hz. İbrahim'i örnek vererek açıklamıştır. Hz. İbrahim'in ateşe atılmaktan korkmadığını, sadece Allah'tan korkup, yalnız Allah'a güvendiğini ve bunun sonucunda Allah'ın ona, ateşi gül bahçesine çevirdiğini söyleyerek öğütlerde bulunmuştur.

" Her işinde Hudā'yı yād eyle
Hatırın yādı ile şād eyle

(Her işinde Allah'ı an, gönlünü Allah'ı anmakla mutlu et.)

Hak dahi t̄a ki eyleye seni yād
Âşinā ola sana olmaya yād

(T̄a ki Allah da seni hatırlasın, seni anmaya āşinā olsun.)

Kalbini etme bir nefes gāfil
Gāfil olmak hatā durur ākil

(Kalbini bir nefeslik kadar bile gāfil etme, gāfil olmak akla zarar verir.)

De bunu bir belā gelse nāgāh
Hasbiyallah lā ilāhe sivāh

(Ansızın bir belā gelse bunu söyle: her şeye gücü yeten Allah'tan başka ilāh yoktur.)

Okudu bunu ceddin İbrāhīm
Gülsitān oldu ana nār-ı azīm

(Atan İbrāhim bunu okudu, şiddetli ateş ona gül bahçesi oldu.)

Her ki Haktan talep kılar yāri
Ana berd-i selām eder nārı

(Allah'tan kim isterse sevgiliyi, ona ateşi selam esenliği yapar.)

Her ki ol Hakka i'timād eyler
Hak anı gam deminde şād eyler

(Her kim tam güvenirse Allah'a, Allah onu üzüntü zamanında güldürür.)

Her ki ol Hakka cān eder teslīm
Ana kurbān olur fidā-yı azīm "

(Kim Allah'a canını teslim ederse, yüce hediye ona kurban olur.)

(Hamdī, 792-799. B, s. 82)

Kardeşlerinin Hz. Yūsuf'u kuyuya atmalarından sonra, Hz. Yūsuf'un başına gelenleri anlatan Hamdī, bazı anlatıcıların, meleklerin dua ederek, Hz. Yūsuf düşerken ayağına kanat döşediklerini söyler der. Melekler, Yūsuf (a.s.) sıkıntıya düşmesin diye ona, Allah'tan korkarak onun verdiği sıkıntılara sabreden insanın sonunda güzelliklere ulaşacağını müjdelemişlerdir.

" Yūsuf'a söyledi kerāmet ile
Gönlünü açdı çok beşāret ile

([Melek] Kerāmetle Yūsuf'a söyledi, gönlünü müjdelere açtı.)

Dedi ey nūr-ı handān-ı Halīl
Sana etti selām Rabb-ı Celīl

(" Celīl Allah sana selam etti, gülen Halīl'in ışığı!" dedi.)

Dedi hükmüme inkiyād etsin
Ceddi yoluna ictinād etsin

(Dedi: Hükmüme boyun eğsin, atasının yoluna meyletsin.)

Rence sabr eylesin ki gence ere
Her ki genc ister ise rence ere

(Hazīneye ulaşmak için zahmete katlansın, kim hazīneyi istiyorsa sabır gösterson.)

Her kime kim velā nasīb ederem
Ana evvel belā nasīb ederem

(Kime yakınlık nasīb edersem, ona önce belā nasīb ederim.)

Sabr ederse eğer belālarım
Gösterirse rızā kazālarım

(Belālarım sabrederse eğer, kazālarım rızā gösterirse)

İzzetim hakkı edem anı azîz
Bu belâdan halâs edem anı tîz

(Onu onurumla azîz yapıp, onu o belâdan çabuk kurtarayım.)

Milk-i Mısır ana müsehhar edem
Nice sâdâtı ana çâker edem

(Mısır ülkesini ona vereyim, nice ulu kimseleri ona köle edeyim.)

Ola muhtâc nice sâhib-i tâc
Gele düşmanları kapısına ac

(Nice taç sâhibi muhtâc olup, düşmanları kapısına aç gelir.)

Ericek bu beşâret ol mâha
Etti cândan tevekkül Allah'a

(Bu müjde o aya ulaşınca, Allah'a candan tevekkül etti.)

Hakka her kimse kim tevekkül eder
Hak onun hıfzına tekeffül eder

(Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah ona koruyuculuk yapar.)

Bu belâdan olunca cân-ı halâs
Oldu rûhu'l-emîn hem dem-i hâs

(Bu belâdan kurtulunca canı, en has arkadaşı emin ruh oldu.)

Kademinde dizildi seng ile çâh
Biri mihrâb biri Beytü'llâh

(Taş ve kuyu ayağına dizildi, biri mihrâb biri Allah'ın evi)

Anda siddīk tā nemāz kıla
Bī-niyāzı anıp niyāz kıla

(Onda siddīk namaz kılsın, Allah'ı anıp duā etsin)

Kadem ehline menzil olsa harāb
Meclis-i zevk olur yahud mihrāb

(Uğurlu olanlara yer olsa harābe, meclisi zevk veya mihrāb olur)

Bī-kadem her ne yere bassa kadem
Yıkılır ger olursa bāğ-ı İrem "

(Uğursuz olan nereye ayak bassa, İrem bağı olsa bile yıkılır.)

(Hamdī, 899-914. B, s. 89-90)

Züleyhā, Yūsuf'u yaptırdığı evin yedinci odasına getirdiğinde kavuşma isteğini, ona olan sevgisini yeniden söyler. Yūsuf ona Allah korkusuyla bu işten vazgeçmesi gerektiğini söyler ve Allah'a güvenerek sabredilen işlerin sonunda insana daha çok faydalı olacağını anlatır:

" Dedi Yūsuf hicābı çāk etme
İsmetim şīşesin helāk etme

(Yūsuf dedi: "Utanma perdesini yırtma, günahsızlık şişemi kırma)

Ayn-ı işvenden akıp āb-ı günāh
Dāmenimi ter etmesin ey māh

(Ey ay! İşveli gözünden günah suyu akıp, eteğimi ter yapmasın)

Ol yüce zāt için ki bī-çündür
Ne derün-ı cihān ne bīründür

(O yüce zāt ki benzersizdir, ne dünyânın içi ne de dışıdır.)

Mahzārı vasfıdır anun çı vü çün
Hüsnü meclâsıdır bîrûn u derûn

(Onun özelliği şerefidir, iç ve dış güzelliği aynasıdır.)

Cûdunun âsumân hübâbıdır
Nûrunun âfitâb tâbıdır

(Gök cömertliğinin esintisidir, güneşin nûrunun ışığıdır.)

Cevherimin şerîf ma'deni-çin
Dem-i âteşte bûy-i gülşeni-çîn

(Şerefli cevherimin madeni için, ateş zamanında gül bahçesi kokusu için)

Hem anun asfiyâ güherleri-çin
İstifâ çarhının kamerleri-çin

(Hem onun saf cevherleri için, seçkin göğünün ayları için)

Güher-i pâkime olar kândır
Ahterim anlarıyla rahşandır

(Temiz cevherime kaynaktır, yıldızım onlarla parlaktır.)

Ki bugün benden el çeksin
Mezra-ı kalbe tohm-ı sabr ekesin

(Bugün benden el çekesin, kalp tarlasına sabır tohumu ekesin.)

Az zamanda katında yârin olam
Zevk-i vasl ile kâmkârın olam

(Az zamanda katında yârin olayım, kavuşma zevkinle mutlu olayım.)

Cām-ı la'lim müdām ola nūşun
Serv-i kadim ola hem āgūşun

(Dudağımın kadehi dāimā içkin olsun, servi boyum her zaman kucağın olsun.)

Etme tahsīl-i emr için ta'cīl
Kılma şeytān murādını tahsīl

(Emrini yerine getirmek için acele ettirme, şeytanın isteğini yerine getirme)

Merd-i ākil murāda evmeye hīç
Niçe tīz var ki yegdir andan gīç

(Akıllı insan isteğine kavuşmak için acele etmez, nice işler vardır ki geç olması erken olmasından iyidir.)

Kebg-i ferbih ki dāma geç düşe
Yegdir ol serçeden ki def'i üşe "

(Besili keklik tuzağa geç düşse, serçeden daha iyidir.)

(Hamdī, 4420 - 4433. B, s. 319-320)

Hz. Yūsuf, Allah'tan korkarak günahı uzaklaşmasının sonunda zindandan kurtulunca, diğer Mısırlı kadınlar tarafından da şahitlik yapılarak bu iftirādan kurtuldu, güzel sonuca ulaştı.

Dedi zenler du'a edip şāha
Zulm idi töhmet etmen ol māha

(Kadınlar şaha dua etti, ' o ayı suçlamayın, zulümdü' dedi.)

Pāk iken dāmenini hıyānetten
Oldu mecrūh tīği töhmetten

(Eteği ihanetten temizken, suçlamanın oku onu yaraladı.)

Biz anı sādık u emīn biliriz
Ehl-i takvā vü ehl-i dīn biliriz

(Biz onu sādık ve güvenilir biliriz. Allah'tan korkan ve dindar biliriz.)

Yeryüzünde anun gibi gül-i pāk
Bitmemiştir dāhi bitirmeye hāk

(Dünyada onun gibi temiz gül bitmemiştir, bitirmesinde)

Sedefi halk edeli lutf-ı laṭīf
Olmadı zātı gibi dürr-i şerif

(Allah'ın lütfu inci kabuğunu yaratalı, onun varlığı gibi şerefli inci olmadı.)

(Hamdī, 5162 - 5166. B, s. 368)

C- YAHYĀ BEY VE YŪSUF İLE ZŪLEYHĀ MESNEVĪSĪ'NDE ALLAH KORKUSU MOTİFLERİ

1. İşlenen günahdan dolayı duyulan korku:

Hz. Yākub'un, Yūsuf'u çok sevmesini kıskanan diğer oğulları, babalarıyla aralarını bozan kişi olarak gördükleri Yūsuf'u aradan çıkarmaya karar verirler. Ancak yaptıkları herşey kendilerine geri döndü. Bu mucizeleri görünce, Allah'tan korktular ve yaptıklarından pişman oldular.

Biri öldürmege çekdi bıçağı
Kınından çıkmadı hergiz yaragı

(Biri onu öldürmek için bıçağı çekti, ancak o katiyen kınından çıkmadı.)

Birisi olmuş idi fitneye baş
Dilerdi ana ura bir büyük taş

(Birisi fitneye baş olmuştu, ona büyük bir taş vurmak isterdi.)

Ham oldı kāmēti kat kaldı ol dem
Yapışdı taş ana mānend-i hātem

(O anda boyu katlandı, eğrildi. Ona mühre benzer bir taş yapıştı.)

Birisi anı gāyetde dögerdi
Gılāz ile şidād ile sögerdi

(Birisi onu çok fazla döverdi. Kabalıkla, sertlikle söverdi.)

İrişdi bir kazā-yı nāgehānī
Yumuldı agzı tutuldı dehānı

(Ansızın bir kazā geldi. Ağzı yumulup, tutuldu.)

Bu denli mu ‘cizātın gördi ihvān
Bu işe oldılar gāyet peşīmān

(*Bu mūcizeleri kardeşleri görünce, yaptıkları işe pişmān oldular.*)

Meseldür son peşīman assı itmez
Yürekden acısı ölince gitmez

(*Atasözüdür; ‘son pişmanlık fayda etmez’, yürekten acısı ölünce bile gitmez.*)

Kodılar Yūsufı bir yerde tenhā
Garīb ü bī-kes ü maglūb-ı a ‘dā

(*Gaddarlar; Yūsuf’u, garip, kimsesiz, yenilmiş halde bir yerde yalnız koydular.*)

Dili meksūr olmuş başı meftūh
Teni pür-derd ü mihnet rūhı mecrūh

Geh aglar gāh zikru’llāh iderdi
Atasını anardı āh iderdi

(*Başı ele geçirilmiş, gönlü kırılmış, teni dert ve sıkıntıyla dolu, rūhu yaralanmış olarak, bāzen ağlar, bāzen Allah’ı anardı. Atasını anıp āh ederdi.*)

Didiler idelüm bu tıfla ta ‘zīm
Atasına kılalum girü teslīm

(*‘Biz bu çocuğa iyilik yapalım, onu atasına teslim edelim’ dediler.*)

Eger fāş olmaz ise bu kabāhat
Zihī devlet zihī ‘izz ü saādet

(*Eğer bu kabahatimiz açığa çıkmazsa, bu ne güzel devlet, ne güzel yüce mutluluk.*)

Eger noksānumuz olursa menkūl
Olalum cümle istigfāra meşgūl

(*Eğer hatamız nakledilirse, hepimiz başışlanma dileyelim.*)

(Yahyā Bey, 770 - 789. B, s. 28)

Kardeşlerinin kendini kervana sattığını anlayan Yūsuf, onlardan ayrılacağı için üzülür onları günah işlememeleri için uyardı çalışır. Kardeşleri de pişman olarak, işledikleri günahı dolay korku duyarlar.

Yuyalum āb-ı tevbeyle günāhı
İdelüm sıdk ile terk-i menāhı

(*Tevbe suyuyla günahı yıkayalım. Doğruluk ile haramları terk edelim.*)

Garīb illerde kim bilür kalam mı
Bu yire bilmezsin ayruk gelem mi?

(*Kim bilir gurbet ellerde kalır mıyım? Ayrıldığım bu yerlere gelir miyim?*)

Usūle uyıcı sāzende-kirdār
Bir uyardan ol ihvān-ı cefākār

(*Usūle uyan saz çalıcı, cefākār kardeşleri uğurla.*)

Bulutlar gibi gözden dökdiler yaş
Figān ile aşaga saldılar baş

(*Izdırap ile başlarını aşağı eğerek, bulutlar gibi gözlerinden yaş döktüler.*)

Biri birine nefrīn eylediler
Anun lutfına tahsīn eylediler

(*Onun iyiliğini takdir ederek, birbirlerinden nefret ettiler.*)

Didiler ey birāder sag esen kal
Ki bize āl-i İblīs eyledi āl

(‘ Şeytan ailesi bize hile etti. Ey kardeşim, sen sağ ve esen kal.’ dediler.)

Bize oldu havāle kūh-ı hasret
Bize kār eyledi bu kār-ı fūrkat

(Ayrılığı bize iş eyledi, hasret dağı bizim üstümüze bırakıldı.)

Peşīmān u perīşānuz bu işden
Başumuz hāllü oldu serzenişden

(Başa kaktaktan, meseleyi çözememekten, başımız pişmān ve perīşān oldu.)

Su gibi yalımız oldu alçak
Bu fūrkat dāğı taglar gibüdür çak

(Boynumuz su gibi alçak oldu. Bu ayrılık yarası, dağlar gibi yarıktır.)

Atamız meclisinde yok yüzümüz
Selāmet yüzini görmez gözümüz

(Atamızın yanında bulunmaya yüzümüz yok, gözümüz huzurun yüzünü görmez.)

Bu Ken ‘an ilinün ayn-ı ‘itābı
Bize gāyetde virdi ıztrābı

(Kenan ilinin gözüyle azarlaması, bize çok ızdırap verir.)

Hüveydā olalı bu kār-ı düşvār
Yirümüz od olupdur har u hās-vār

(Bu zor iş açığa çıkaltı, yerimiz çalı çırpı gibi ateştir.)

(Yahyā Bey, 1240 - 1252. B, s. 44)

2. Allah'ın emrine karşı gelmekten ve Allah'ın azābından duyulan korku:

Yahyā Bey, eseri te'lif etme sebebini açıklarken, Allah'a günahkar bir kul olduğunu, günahlarından korktuğunu ancak Allah'ın bağışlayacağına olan inancını belirtiyor. Eserindeki eksikliklerin görülmemesini ve eseri okuyanında sevmesini istiyor.

"Günah itmekle oldum cüst ü çālāk
Salāh emrinde ammā güst ü süst ü gamnāk

(*Günah işlemekte çabuk davrandım, fakat hayırlı emrini yerine getirmekte tenbel*)

Şu denlü müstahıkk oldum 'azāba
'Âzāb iden bana girer sevāba

(*Azāba öyle müstehak oldum ki, bana azāb eden sevaba girer.*)

Başumda 'ayn-ı 'aklı dūr-bīn et
Sühūdum 'ışk ile 'ayn'el-yakīn et

(*Başumdaki akıl gözümü uzağı gören et, aşk ile gözüyle görmüş gibi et*)

Za 'if ü bī-vücūdı kılma magzūb
Vücūdı olmayan olur mu mahsūb

(*Bu zayıf ve vücutsuz kendisine gazāb edilen kılma, vücūdu olmayan hesaba çekilir mi?*)

Olursam rahmetün Hızırına hem-rāh
Zihī devlet zihī 'izzet zihī cāh

(*Allah'ın Hızırına yoldaş olursam, ne güzel devlet, ne güzel büyüklük, ne güzel i 'tibār*)

İbādetde elif-veş müstakīm it
Salāhiyet makāmında mukīm it

(*İbādetde elif gibi dāim et, yetkili makāmında yerleşik et*)

Çıkarma rāy-ı şer 'i hātırumdan
Hatāmı zāhir itme zāhirümden

(*Kötü fikirlerimi hatırım dışına çıkarma, Hatāmı açık eyleme*)

Koma gamhāne-i gaflet-fezāda
Beni bīdār kıl dārü'l-fenāda

(*Beni unutkanlık ve üzüntü yerinde koyma, beni yokluk âleminde uyanık kıl*)

Bana hakke'l-yakīninde turāg it
Gider şek noktasın candan irāg it

(*Bana senin en yakınlığını durak kıl, şüphe noktasını gider,canımdan uzak et.*)

Gözüm Āyine-i envārun olsun
Su gibi lāyık-ı dīdārun olsun

(*Gözüm nūrunun aynası olsun. Su gibi yüzünün lāyıkı olsun*)

Bana ol gözi vir yāri görsün
Günāhın ağlasın yalvarı görsün

(*Bana öyle göz ver ki yāri görsün, günāhına ağlasın yalvarsın dursun.*)

Eger olmasa 'āsī vü tebāhī
Kime rahmet iderdün yā İlähī

(*Ey İlähī! Eğer isyan eden ve övünen olmasa kime rahmet ederdin?*)

Bizüz ol bir bölük 'āsī vü ācīz
Senün ihsānuna örgermişiz biz

(*O bir bölük isyān eden ve āciz olan biziz. Senin bağışlayıcılığını öğrenmişiz biz.*)

İde geldüğün ihsānı ‘atā kıl
Onulmaz derdümüz vardır devā kıl

(*Bize yaptığın iyilikleri bağışla, onulmaz derdimize çāre ver.*)

Bizi ta ‘zīr bi’l-ihsān eyle
Akutma yaşumuz handān eyle

(*Bizi bağışlayarak cezālandır, gözyaşımızı akıtma, bizi gülen eyle.*)

Utandığı yiter yüzi karaya
Düşer yüzi yire mānend-i sāye

(*Yüzü yere düşen gölgeye benzeyen yüzü karaya, utanması yeter.*)

Cihanda sāye-veş yüzi karayuz
Velī hem-sāye-i mihr-i Hudāyuz

(*Dünyada gölge gibi yüzü karayız, Hudā güneşinin gölgesiyiz.*)

Gönül ehl-i hevā ‘ömr ise kūtāh
Günāhum çokdur āh estagfirullāh

(*Gönül zevk ehli ömür ise kısa, günāhum çoktur Allah’ım bağışla*)

Garīb ü derdmend ü bī-kesem ben
Ümīdimi nice senden kesem ben

(*Ben garip, dertli ve kimsesizim, senden nasıl ümīdimi keserim ben*)

Bana kıl tevbe vü tevfiği yoldaş
Ki derbend-i ecelden kurtaram baş

(*Bana tevbeyi ve yardımı yoldaş kıl, ki ecel boğazından başımı kutarayım.*)

Dil-i bīmāruma ‘ālemde her ān
Şarāb-ı hikmetünle eyle dermān

(*Alemde her an, gönül derdime hikmet şarabınla derman kıl.*)

Sırāt üzre kamu ümmet geçerken
Ümīdüm bu ki anda hoş geçem ben

(*Ümidim budur ki, bütün ümmet Sırāt üstünden geçerken bende o anda hoş geçeyim.*)

Ne denlü gark isem bahr-i hatāya
Bağışla āb-ı rüy-ı Mustafā’ya

(*Ne kadar çok hata denizinde boğulmuş olsam da, Mustafā yüzü suyuna beni bağışla.*)

(Yahyā Bey, 39 - 61. B, s. 2 – 3)

Hz. Yūsuf’u bırakmaya karar veren kardeşlerinin yanına hemen şeytan gelir ve onları Yūsuf’u bırakmamaları, hatta onu öldürmeleri konusunda telkinde bulunur. Şeytan vesvesesini verirken, Allah’ta onlara korku verdi.

Virürken Yūsuf’un katline igvā
Havāda ra ‘d u berk olur hüveydā

(*[Şeytan] Yūsuf’un öldürülmesi için onları azdırırken, havada açık bir gökgürültüsü ve şimşek oldu.*)

Kamuya Hak Ta ‘ālā korhu virdi
Felek gibi biri birine girdi

(*Allah, herkese korku verdi Gökyüzü gibi birbirine girdi.*)

Ferāgat itmege kalmadı imkān
Olurlar cümlesi hātır-perīşān

(*Vazgeçmeye imkān kalmadan, hepsi perīşan gönüllü olurlar.*)

(Yahyā Bey, 802 - 804. B, s. 29)

Kardeşleri, Hz. Yūsuf'u kuyuya atmalarından sonra, onu kurt yedi diyerek babalarına haber verdiler. Bunun üzerine Allah'ın emriyle gelen kurta Hz. Yākub, hesap gününden korkulması gerektiğini söyleyerek Yūsuf'tan haber almaya çalışır.

"Ne için itdünüz nā-hāk yire kan
Kanı lūtf u mürüvvet kanı ihsān

(Niçin haksız yere kan ettiniz, onun kanı aydınlık lūtfu, bağışlama kanıdır.)

İrişmez mü size Hakkun azābı
Hisāb itmez misiz rüz-ı hisābı

(Size Allah'ın azābı erişmez mi? Hesap gününü hiç hesap etmez misiniz?)

Size bu yüz karası oldu isnād
İderler la 'net ile adunuz yād "

(Artık bu yüz karası iş sizde bilindi. Bundan sonra adınız anıldığında size la 'net edilir.)

(Yahyā Bey, 1014 - 1016. B, s. 36)

Hz. Yākub'un Yūsuf'tan ayrılığına sebep olarak, Yusuf'a bakan dadıyı evlādından ayırması gösterilir. Allah'ın yapılan her davranışın karşılığını vereceğine inanarak, başkalarına zarar vermekten ve sonundaki Allah'ın azābından korkulması tavsiye edilir.

Hazer kıl eyleme mazlūmı giryān
Gelür yoluna seyl olur o bārān

(Sakin mazlumu ağlatma, o gözyaşı yoluna sel olur.)

Hakun dergāhına yüzün urınca
Süleymāndan alur hakkın karınca

(Hakk'ın kapısına varınca, karınca Süleyman'dan hakkını alır.)

Sakın zulm ü cafāya māyil olma
İden bulur meseldür gāfil olma

(*Asla zulüm ve eziyete meyletme, atasözünü unutma ki ; ‘eden bulur’.*)

‘Ayāndur yerde kalmaz nāle vü āh
Ziyāde intikam ıssıdur Allāh

(*Doğrusu inilti ve āh yerde kalmaz. Allah en iyi intikam alıcıdır.*)

(Yahyā Bey, 1080 - 1084. B, s. 38)

Hz. Yūsuf kervanla Mısır’a götürülürken, yolda annesinin mezarını görür ve annesinin mezarı başına gider. Kervandan kaçtığı zannettikleri için, onu aramaya gelen kişi, ona kötü davranır. Allah Teāla sevdiği kuluna yapılan bu eziyetten dolayı üzerlerine āfet gönderir. İnsanlar Allah’ın azabından korkarak tevbe ederler.

Büridi rüy-ı dehri zulmet-i gam
Karardı kalb-i ‘āsī gibi ‘ālem

(*Dünyanın yüzünü zulmet ve gam bürüdü. Alem, isyancının kalbi gibi karardı.*)

Demür āyīneye dönmişdi eflāk
Sanasın mevc urur bahr-i hatarnāk

(*Demir aynaya dönmüştü gökler, tehlikeli denizin dalgaları vuruyor sanırsın.*)

Nazar idince ana zengī-i şeb
Karardı ‘aks-i rüyından müretteb

(*Siyah gece ona bakınca, onun yanağının yansımından tertib edilen karardı.*)

Eser yeller yagar bārān-ı mihnet
Ziyāde oldı dilde havf u haşyet

(*Rüzgarlar esip, keder yağmuru yağdııkça; gönülde korku arttı.*)

Tolup sevdā ile dehrün dimāğı
Söyindi gökde yıldızlar çerāğı

(*Dünyanın akli sevda ile dolup, gökte yıldızlar nūru soyundu.*)

Büküldi pīr-i fānī gibi eşcār
Rücū ‘ itdi hemān aslına nācār

(*Ağaçlar yaşlı adam gibi büküldü. Çaresiz hemen aslına döndü.*)

Şeb-i tārīk içinde berk-ı rahşān
Felek fīline gūyā oldı dendān

(*Karanlık gece içinde parlak şimşek, gūyā gök filine dış oldu.*)

Sabā-yı mihnet ile ‘ālem-i hāk
Biri birine girdi hem-çü eflāk

(*Gam rüzgarı ile toprak ālemi ve gökler birbirine girdi.*)

Katār ile nitekim ebr-i bārān
Develer taglara tagıldı el-ān

(*Sıralanmış develer, yağmur bulutuyla birlikte hemen dağlara dağıldı.*)

Olurken cümle istigfāra meşgūl
Biri didi ki Mālik aldugı kul

(*Herkes tevbeyle meşgul olurken, biri dedi ki; Mālik’in aldığı kul)*)

Deveden indi kaldı kārbandan
İrişdüm ana ok gibi kemāndan

(*Deveden indi, kervandan geri kaldı. Yaydan çıkmış ok gibi ona yetiştim.*)

Tabancayla girişdüm anı dögdüm
Dil uzatdum ana gāyetde sögdüm

(*Tabancayla girişip onu dövdüm, ona dil uzatıp sövdüm.*)

Felek āyinesine oldı nāzır
Elin kaldurdu düşünām itdi vāfir

(*Göğün aynasına bakıp elini kaldırdı. Çokça kötü söz söyledi.*)

Dehānından çıkınca beddu ‘āsı
İrişdi beddu ‘āsınun belāsı

(*Bedduāsı ağzından çıkar çıkmaz, bedduāsının belası ulaştı.*)

Elini dest-i mihnet bana sundı
Kolum gūyā ki sınımış şāha döndi

(*Elini gam eliyle bana sundu. Kolum kopmuşsa döndü.*)

Kurıdı ellerüm sındı kanadum
Yoluma geldi seylāb-ı fesādum

(*Ellerim kurudu, kanadım kırıldı. Yoluma kötü sel geldi.*)

Eger incinmese bu ‘abd-i meşkūr
İrişmezdi bize ālām-ı mezbūr

(*Bu beğenilen, övülmüş kul incinmese, adı geçen elemeler, üzüntüler bize ulaşmazdı.*)

Ki bu ma ‘süm-ı mazlūmun velī-vār
Cenāb-ı Hakk ile gizlü dili var

(*Bu suçsuz, zulme uğramışın, ermiş gibi Cenāb-ı Hak ile gizli bir konuşması var.*)

Olur her lahza zikr'ullāh'a meşgūl
Cihānda böyle olsa olıcak kul

(Cihanda kul olmak ancak böyle olur ki; her an Allah'ı anmakla meşguldür.)

Savarsa ol savar sizden belāyı
Girü derdin viren virür devāyı

(Sizden belāyı savarsa o savar. Derdi veren devāyı da verir.)

Kerāmet ıssudur ol şems-i devlet
Du 'āsıyla gide şāyet bu nekbet

(O devletli güneş lütuf sāhibidir. Bu tālihsizlik belki onun duāısıyla gider.)

Derildi anda birkaç ehl-i idrāk
Didiler Yūsuf'a ey gevher-i pāk

(O anda birkaç akıl sahibi toplandı. Yūsuf'a; ' 'Ey temiz soylu'' dediler.)

Sana zulm idenün suçın bağışla
Şefā 'at kıl nebīler işin işle

(Sana zulmedenin suçunu bağışla. Şefaate ederek Nebī'lerin işini yap.)

Temennā eyle zāt-ı Kibriyādan
Halās itsün bizi cümle belādan

(En büyük zāta selām eyle, bizi bütüün belālardan kurtarsın.)

Sabā-yı rahmet irişsün ferahnāk
Tagılsun yolumuzdan hār-u hāşāk

(Rahnet rüzgārı sevinçle essin. Çer çöp yolumuzdan dağılsın.)

Münâcât eyle Mûsâ gibi ta ‘cîl
Helâk eyler bu halkı ejder-i seyl

(Acele olarak Musâ gibi Allah’a yalvar. Yoksa bu sel ejderhâsı, bu halkı yok eder.)

Münâcâtun senün ey dişleri dür
Hadeng-i tîr-i bârâna siperdür

(Ey inci dişli, senin yalvarışın ok yağdırana siperdir.)

Dehân-ı ra ‘d u berkı eyle hāmûş
Dilün depret du ‘âya ol hatâ-pûş

(Gök gürültüsü ve şimşegi sustur. Duâ et, hataları örtücü ol.)

Kerîmün nûr-ı da ‘vât-ı cemîli
Olur her zulmetün rûşen delîli

(Cömertliğiyle nurun güzelliğini davet et. Her karanlığın aydınlığı olur.)

Bu halkı salmadı ferdâya Yûsuf
Münâcât eyledi Mevlâya Yûsuf

(Yûsuf, bu halkı kıyâmete bırakmadı. Mevlâya yalvardı.)

Niyâz ehlinün oldı çâresâzı
Güşâde eyledi dest-i niyâzı

(Yalvaran elleri açtı ve yalvaran kimselerin çare bulanı oldu.)

Tagıldı zulmet-i gam gitdi âfât
Açıldı rûy-ı mir’ât-ı semâvât

(Gam karanlığı dağıldı, belâlar gitti. Gökyüzü aynasının yüzü açıldı.)

(Yahyâ Bey, 1290 - 1319. B, s. 46)

Zelīhā kavuşmayı diledikçe, Yūsuf'un Allah korkusuyla ondan kaçması anlatılır.

Zelīhānun öninde āl-i Yā 'kūb
Tururdu tāze gonca gibi mahcūb

(*Yākub evlādı, Zelīhā'nın önünde, taze gonca gibi kapalı, utangaç dururdu.*)

Alınmazdı bu rīv-i nefis-i dīve
Yire bakardı sankim şāh-ı mīve

(*Nefsin hīlesine aldanmazdı. Meyvelerin şāhı gibi yere bakardı.*)

Kaçan 'arz-ı cemāl itse Zelīhā
Gelürdi hātırına havf-i Mevlā

(*Zelīhā yüzünü görmeyi istese, aklına Allah korkusu gelirdi.*)

Yüzini döndürüp ol gül nihāli
Yabana bakmadan olmazdı hālī

(*O gül fidanı, yüzünü döndürüp yabancıya bakmazdı.*)

Gözi nūrı gibi girse gözine
Alur göz ile bakmazdı yüzine

(*Göz nuru gibi gözü önüne gelse, yüzüne alacak gözle bakmazdı.*)

Zelīhā bir kazā ile yanılrsa
Niyāz itse şeker gibi ezilse

Dir idi var yūri mānend-i pergār
Hamūş ol dāyirenden çıkma zinhār

(*Zelīhā, kazā ile yanılıp duā etse, şeker gibi ezilse; ‘ ‘ sessiz ol, pergel gibi yürü, sakın dāirenden çıkma’’ derdi.*)

Tecāvüz eyleme ey ey lāübālī
Murād idinme bir emr-i muhālī

(*Sınırı aşma ey kayıtsız kişi, mümkün olmayan işi isteme.*)

Kemāndan egrilik zann eylese tīr
Hemān eyler halās olmağa tedbīr

(*Ok yayda bir eğrilik sezse, hemen kurtulmak için tedbīr alır.*)

(Yahyā Bey, 3061 - 3069. B, s. 107)

Zelīhā'nın dadısı, Zelīhā'nın duyduğu ızdırāba üzülerək Yūsuf'a, kavuşmaları için yalvarır. Hz. Yūsuf bunun üzerine Allah'ın emrine karşı gelmekten korktuğunu ve günahkarların durumunu anlatır.

“İdince nār-ı ‘isyān ile ülfet
Gelür fāsıklarun yüzine humret

(*İsyān ateşine alışınca, günahkārların yüzüne bir kızılık gelir.*)

Bu nār-ı ma ‘siyet bu kār-ı evbāş
Cihāna reng-i rüyından olur fāş

(*Aşağılık kimselerin işi, bu isyān ateşinin verdiği kırmızı yanaklarının renginden açığa çıkar.*)

Olur mücrimlere sīmāsı şāhid
Melāmet eyler anı fi ‘l-i fāsīd

(*Suçlulara yüzleri şāhit olur. Kötü iş onu ayıplar.*)

Hevāsına uyar evrāk-ı eşcār
Düşer boynı üzilür āhir-i kār

(*Ağaç yaprakları hevesine uyar. İş sonunda boynu düşer, üzüdür.*)

Hevāya tābī ‘olan ehl-i dūnyā
Hazān yapragına benzer hemānā

(*İsteklerine tābī olan dūnya ehli, hemen sonbahar rüzgārına benzer.*)

Olur bād-ı hevāsı bādbānı
Düşürür ol hevā bir yara anı

(*Heves rüzgārının yelkeni olur. O hevesler onu bir uçuruma düşürür.*)

Yaradılmamışa döner vücūdı
Vücūdı beytinün kalmaz hudūdı

(*Vücūdu yaratılmamışa döner. Vücut evinin sınırı kalmaz.*)

Olur zīrā günehkārın muhakkak
Dirisi ölüsi alçakdan alçak

(*Çünkü, günehkārın canlısı da, ölüsü de, alçaktan alçaktır.*)

Günah alçaklığın her kim begendi
Tedennī eyledi kadr-ı bülendi

(*Günah alçaklığını kim beğenirse, yüce değerini aşağı indirir.*)

Zelīhā kadri ‘ālī ehl-i dildür
Ana alçak nazar cāyız degüldür

(*Zelīhā, değeri yüce gönül ehlidir. Ona kötü gözle bakmak cāiz değildir.*)

Bülend itsün sipih-i himmetini
Çıkarsun dilden alçak niyyetini

(*Tālih, gayretini yüce etsin. Gönülden kötü niyetini çıkarsın.*)

Ferāgāt itsün ol işden ki her ān
Ola dīnine dūnyāsına noksān

(*Bu an, o işten vazgeçsin ki, dininde ve dūnyasında eksik olmasın.*)

Fakīri kılmasun ‘isyāna ilkā
Bu erzānı degüldür ana zīrā

(*Bu zavallı ona lāyık değildir ancak, onu isyāna bırakmasın.*)

‘Azīz oglum diyü ‘izzetler eyler
Bana ta ‘zīm ile hōrmetler eyler

(‘ *Muhterem oğlum* ’ diyerek beni yüceltir. Yücelterek saygı gösterir.)

Bu olmaz kim uyam mekr-i zenāna
İhanet kasd idem bu hānedāna

(*Kadınların fendine uyup, bu aileye ihānet etmem olmaz.*)

Murad idinme bu emr-i muhāli
Unut gitsün bu fikr ü bu hayāli

(*Bu imkānsız işi isteme, bu düşüncüyü, bu hayāli unut gitsin.*)

Ana ben ‘ayn-ı ‘isyān ile bakmam
Hıyānet adımı kendüme takmam

(*Ona ben isyan gözüyle bakmam. Hāin ismini kendime takmam.*)

Mübāşir olur isem bu fesāda
YİRÜM kalmaz sufūf-ı enbiyāda

(*Bu yanlış işe başlayan olursam, peygamberler sıralamasında yerim kalmaz.*)

Kırān itse kişi bi'se'l-karīne
Yüzi muhtāc olur haclet eline

(Kişi bu kötü ipucuna yaklaşırsa, yüzü utanmaya muhtāc olur.)

Eliyle yüzini örter günahkār
El içinde yüzi kalmaz ider 'ār

(Günahkār, eliyle yüzünü örter. Utanır, başkalarına bakamaz.)

Yüzinde 'āsīnün dest-i hicābı
Olur hūrşīd-i cānının sehābı

(İsyancının yüzünde utanma eli, can güneşinin bulutu olur.)

Güneş gibi yüzüm ag alnum açuk
Hicāb-ı ma 'siyet bana ne lāyık

(Güneş gibi yüzüm ak, alnum açıktır. Günah utanması bana lāyık değildir.)

Gelince ādemün 'ırzına noksān
Olur eller temāşāsında hayrān

(İnsanın nāmusuna noksan gelince, başkalarının bakışında şaşkınlık olur.)

Tutulmuş ayı görse erzel-i nās
Kimi hayrān olur kimi çalar tās

(İnsanların en fenāsı tutulmuş ayı görse, kimi hayrān olur, kimi tas çalar.)

Taşa tokunmayınca şişe sınımaz
Erenler nefsinün atına binmez"

(Taşa dokunmayınca şişe kırılmaz. Erenler nefis atına binmez [nefsinin isteklerini yerine getirmez.])

(Yahyā Bey, 3186 - 3212. B, s. 112)

Hz. Yūsuf, Zelīhā'nın kendisi için yaptırdığı evin kapılarından geçip, gūnahtan kaçarken, Allah'a karşı gelmekten korktu ve gūnahtan tiksindi.

Meh-i Ken 'ān kapulardan geçerken
Bu isti 'cāl ile taşra kaçarken

Dil ü cān ile zikru'llāh iderdi
Gūnāh itmekden istikrāh iderdi

(Kenan'ın ayı, kapılardan geçip, aceleyle dışarı çıkarken, dili ve gönlüyle Allah'ı anardı.Gūnah işlemekten tiksindir.)

(Yahyā Bey, 3829 - 3830. B, s. 134)

Hz. Yūsuf, gūnah işlemekten, Allah'ın emrine karşı gelmekten zindanda kalmayı tercih eder.

“Didi yā Rabbi yegdür bend ü zindān
Bu derd ü gussadan her rūz u her ān

(Dedi: ‘ ‘ Yā Rabbi, her gün, her an bu derd ve tasayı çekmektense, zindan bana daha iyidir.)

Gürūh-ı nākısatü'l-'akli ve'd-dīn
Mutī olmadugum için ider kīn”

(Akli ve dini eksik olan kimseler, onlara itaat etmediğim için bana kinlenirler.)

(Yahyā Bey, 4023 - 4024 . B, s. 141)

“Yakınlarda beni dūr it İllāhī
Yolumı urmasun ehl-i menāhī

(Allah'im, haramlar benim yoluma geçmesin. Beni onlardan uzak et.)

Zelīhā kim hicāb-ı ‘ayn-ı cām
Beni azdurmag ister çok zamandır

(*Zelīhā'nın utanma gözü camdır, beni uzun zamandır azdırmak ister.*)

Ben oldum zahmet-i zindāna razī
Safādur kavm-i şūmun inkırāzı”

(*Ben zindanın zorluklarına razıyım. Uğursuz kavmin yok olması yeter.*)

(Yahyā Bey, 4028 - 4030 . B, s. 142)

3. Yaratıcı, her şeye gücü yeten Allah’a karşı hissedilmesi gereken korku:

Hz. Yūsuf, bir yolcudan babasının çok üzüntülü olduğu haberini alınca çok üzüldü. Mısır’a sultan olmaksızın, Kenan’a derviş olmayı yeğlediğini belirtti. Zaten mal ve mülkün insanı oyalayıp, Allah’tan uzaklaştırdığını söyleyerek Allah’tan uzak kalmaktan korktuğunu gösterdi.

Gider bu zīnet ile ittihādı
Oyalar cānib-i Hakdan ‘ibādı

(*Cenāb-ı Hakk’a ibādetten oyalayacak mal ve süslerle birlikteliği gider.*)

Şular kim oldılar sultān-ı ‘ālem
Üşer mecnūn gibi başına ālem

(*Alemin sultanı olan kimsenin, insanlar aklını yitirmiş gibi başına koşar.*)

‘Anun kim aklı vardur hemçü ‘Ankā
Oturur kāf-ı kurbiyyetde tenhā

(*Onun, ismi olup cismi olmayan bir aklı vardır. Kaf dağı yakınlığında tenhāda oturur.*)

Belādur kesret-i cumhūr-ı insān
Ki olur māni ‘-i eşgāl-i Sübhān

(İnsan kalabalığı belādır. Allah’ın emrettiği işlerin yapılmasına māni olur.)

(Yahyā Bey, 2678 - 2689. B, s. 93)

Zelīhā, Hz. Yūsuf’un Allah korkusu sebebiyle kendisinden uzak durduğunu görmüş, onun özelliklerini sayarak Allah korkusuna duyduğu hayranlığı belirtmiştir.

Hevāya uymaz egmez kimseye baş
Dehānı gibi itmez rāzını fāş

(Nefsin isteklerine uymaz, kimseye baş eğmez, sırrını kimseye açıklamaz.)

Hümā gibi belā dāmına düşmez
Melāmet āteşi ile tutuşmaz

(Hümā gibi belā tuzağına düşmez. Sitem ateşi ile tutuşmaz.)

Eser kılmaz ana igvā-yı nādān
Bulanmaz nitekim deryā-yı ‘ummān

(Büyük okyanusun bulanmadığı gibi, kalabalıkla onu yoldan çıkarmak imkânsızdır.)

Salāhı gencini saklar ziyāde
Hicābı goncasın itmez güşāde

(Fazlasıyla iyilik hazīnesini saklar, utanma goncasını açmaz.)

Sagāyirden berī gönli hümāsı
Kebāyirden müberrā kibriyāsı

(Gönül kuşu küçük günahlardan uzaktır. Ululuğu büyük günahlardan arınmıştır.)

Cināyet itmemiş Sīmurg-ı cānı
Harāma bakmamış ‘ayn-ı ‘āyānı

(*Can kuşu cināyet işlememiş, gözünü bilerek harama bakmamış.*)

Harīdarına olmaz iltiyāmı
Mahabbet semtine düşmez kelāmı

(*Yārenlik için bir söz etmez. Bu satın alıcı için kapanmaz yaradır.*)

(Yahyā Bey, 2761 - 2767. B, s. 96)

Hiz. Yūsuf, Zelīhā’ya Allah’tan korkulması ve emrinin yerine getirilmesi gerektiğini anlatmak için Hiz. İbrāhim ve oğlu İsmāil’in kıssasını anlatır. Hiz. İsmāil’in Allah’ın emrini yerine getirmekte nasıl cesaretli olduğunu, annesinin engellemesine karşı söylediği sözleri anlatır.

“Anasına dönüp ferzend-i kāmil
Didi Hak emridür var olma gāfil

(*Olgun, eksiksiz çocuk anasına dönüp; ‘ ‘ sakın gāfil olma ki, bu Hak emridir’ ’ dedi.*)

Ki zīrā Hakdan oldu emr-i ‘ālī
Bu emrün vācib oldu imtisālī

(‘ *Bu yüce emir Hak’tandır. Bu emre boyun eğmek görevimizdir.*)

Beni men ‘ eyleme kurb-ı Hudādan
Ayırma ‘ālem-i zevk u safādan

(*Beni, ālemin zevk ve safāsı olan Allah’a yakınlıktan uzaklaştırma.*)

Cemālī perdesidür mülk-i fānī
Bu fānīden geçenler gördi anı

(*Geçici mülk onun yüzünün perdesidir. Bu geçicilikten geçenler onu görür.’ ’)*

Didi oğluna şevk ile hemānā
Cihāna eyleme meyl ü mahābā

(*Hemen şevk ile oğluna; ‘ ‘ dünya sevgisine meyletme’’ dedi.*)

Yüri Hak yolına cānun fedā it
Dügüne bayrama gider gibi git

(‘ ‘ Hak yoluna canını fedā etmeye, düğüne bayrama gider gibi git.)

Ne kim emr eylese fermān anundur
Cihānda kul anun kurbān anundur”

(*Kim ne derse, emrederse etsin ferman onundur. Dünyada kul ve kurban ancak ona olur.*)

(Yahyā Bey, 2905 - 2911. B, s. 101)

Hz. İsmāil kıssasını anlattıktan sonra Allah’a inanan ve ondan korkan kişinin nasıl olması gerektiğini anlatır.

Bülend olmaz inen şān-ı edānī
Olur hak söz anun bār-ı girānı

(*Şanı en alçağa inen yüce olamaz. Onun hak sözü ağır yük olur.*)

Tebāhīden kaçır merd-i ilāhī
Getürmez gönline fikr-i günāhı

(*Allah adamı övünmekten kaçır. Gönline günah fikrini getirmez.*)

Ana kār itmez iblīsün fesādı
Cenāb-ı Hakka artar i ‘tikādı

(*Şeytanın kötülüğü ona kār etmez. Cenāb-ı Hakk’a inancı artar.*)

(Yahyā Bey, 2940 - 2942. B, s. 102)

Zelīhā, putlarının önünde yasak iş yapmaktan utandığını söyleyince Hz. Yūsuf, asıl korkulmaya, utanılmaya lāyık olanın, tek olan yaratıcı Allah olduğunu söyler.

Didi sultān-ı hūbāna orada
Sanemlerden hicāb itdüm ziyāde

(*Güzeller sultanına orada : ‘ ‘ Putlardan utandım’’ dedi.*)

Ki ma ‘būdum gözine karşı nāgāh
Günāh itmekden ikrāh itdüm ey şāh

(‘ ‘Ansızın mābudumun önünde günah işlemekten zorlandım.’’)

Bu sözi nāgehān gūş itdi Yūsuf
Anup Hak cānibin cūş itdi Yūsuf

(*Yūsuf, birdenbire bu sözü duyunca, Allah’ı anup coştı.*)

Didi cansuz sanemden utanursın
Yazuklar sana ma ‘būdum sanursın

(‘ ‘Yazıklar olsun sana ki, cansız putu İlah sanıp ondan utanırsın. ’’)

Bana ma ‘būd iken Perverdigārum
Ne için olmaya şerm ile ‘ārum

(*Bana rızık veren Allah, benim mābudum iken, ben ondan niçin utanmayayım?*)

(Yahyā Bey, 3812 - 3816. B, s. 134)

4. Allah korkusunun karşılığı:

Zelīhā'nın Yūsuf'a kavuşmak için yaptırdığı hānelerde, Hz. Yūsuf, Zelīhā'dan hep kaçmış ve ona Allah'tan korkmasını tavsiye ederek, Allah'tan korkarak yapılan davranışların sonunda Allah'ın insanı iki dünyada da ödüllendireceğini söylemiştir.

Didi Yūsuf esīr-i vuslat olma
Harīs-i 'ālem-i kurbiyyet olma

(Yūsuf; ‘ ‘ kavuşmanın esiri, dünya yakınlığının düşkünü olma’’ dedi.)

Ol işi bana teklif itme ey māh
Ki benden gelmez ol estagfiru'llāh

(Ey ay (yüzlü), o işi bana teklif etme. Allah'tan bağışlanma dilerim ki, o işi ben yapmam.)

Vakārum şīşesini taşa çalma
Yüzümün suyını toprağa salma

(Ağırbaşlılığımın şişesini taşa çalma, yüzümün suyunu toprağa salma.)

Habāb-ı bāde göz dikdi harāma
Vücūdı tīz irişdi in 'idāma

(İçki üzerindeki hava kabarcığı, harama göz diktiği için vücudu çabuk yok oldu.)

Elüm varmaz benim cām-ı fesāda
Çıkarur ādemi yoldan o bāde

(Böyle kötü kadehe benim elim varmaz. O içki, insanı yoldan çıkarır.)

Şarāb-ı mekr ile mest ola sanma
Bu ālün gönlüme yol bula sanma

(Hile şarabı ile mutlu olunur sanma. Bu hilenle, gönlüme yol bulunur sanma.)

Günah iden kişiler rûz-ı mev 'ūd
Yüzi kara kopısar nitekim dūd

(*Günah işleyen kişiler vaad edilen günde, dumanla kaplanmış olarak yüzü kara olur.*)

Bu 'ālemden sakın mā 'sum cānı
Ki vardır iki 'ālemde ziyānı

(*Bu dünyadan masum canını koru. Ki iki alemde de ziyān olmayasın.*)

(Yahyā Bey, 3640 - 3647. B, s. 127 – 128)

Didi üftādesine Yūsuf ey māh
Uzatma hırs elini eyle kūtāh

(*Yūsuf, kendisinin düşkününe dedi ki: ' ' Ey ay, sonu gelmeyen bu arzu elini kısalt. ' '*)

Sabā-veş 'ismetüm dāmānın açma
Kerem eyle dahi artuga geçme

(' ' *Günahsız, tertemiz eteğimi rüzgār gibi açma. Cömertlik eyle ki, artık olma.*)

Uyup berg-i hazān gibi havāya
Vücūdun şem 'ini virme sabāya

(*Sonbahar yaprağı gibi havaya uyup, vücud mumunu rüzgāra verme.*)

Sabūr ol ejdehā-yı nefsi öldür
Makām-ı vahdete varan bu yoldur

(*Sabırlı ol, nefis ejderhāsını öldürür. Allah'a yakınlık makāmına varan yol budur.*)

Harāmın pāydār olmaz esāsı
Habāb-ı mey gibi yokdur bakāsı

(*Haramın devamlılığı yoktur. Şarap üstündeki kabarcıklar gibi, bekāsı yoktur.*)

Helâlin iste Mevlâdan hemîşe
Gider fi'l-i harâmı itme pîşe

(Her işte Allah'tan helâlini iste. Haram işten uzaklaş, alışkanlık etme.)

Melâmet okına olma nişâne
İrişme az tama 'dan çok ziyâna

(Kınama okuna hedef olma. Açgözlülükle çok ziyân etme.')

(Yahyâ Bey, 3667 - 3673. B, s. 128 – 129)

Didi Yūsuf yüri var olma güm-râh
Her işde hâzır u nâzırdur Allâh

(Yūsuf dedi: ' ' Doğru yoldan ayrılma. Allah, her işte, her yerde bulunan ve görendir.)

Gider bu egri rāyı hâtırandan
Od urma bātınuna zâhiründen

(Bu eğri fikri zihninden çıkar. Dışından içine ateş yakma.)

İnende eyleme ibrâm u ikdâm
Olur tedrîc ile her mîve-i hâm

(Gayret ve ısrar etme. Her olmamış meyve yavaş yavaş olgunlaşır.)

Gül-i ra 'nâ gibi bî-vakt açılma
Vücüd-ı pāküni âlûde kılma

(Güzel gül gibi vakitsiz açılma. Temiz vücudunu kirlendirme.)

Gelür sabr ile bu zevkun zamâni
Safâ eyyâmı vakt-i şâdmânî

(Sabırla beklersen zevkin zamanı, eğlence günleri, sevinç vakti gelir.)

Sadākat kal ‘asından taşra çıkma
Vekār u şevketün ‘ırzını yıkma

(*Doğruluk kalesinden dışarı çıkma. Ağırbaşlılık ve heybetin şerefini yıkma.*)

Zināya bendeni erzānī görme
Salāhiyyet libāsın hāke sürme

(*Bu köleyi zināya lāyık görme. Güvenilirlik, yetkili olma elbisesini toprağa sürme. ’’*)

(Yahyā Bey, 3696 - 3702. B, s. 129 – 130)

SONUÇ

Yaptığımız çalışma sonucunda gördük ki, Doğu edebiyatında çok önemli bir yere sahip olan Yūsuf ve Züleyhā mesnevīlerinde "Allah korkusu " konusu önemli bir yer tutmaktadır.

Biz bu çalışmamızda üç büyük şâirin (Erzurumlu Darîr, Hamdullah Hamdî ve Taşlıcalı Yahyâ) Yūsuf ile Züleyhā mesnevīlerinde Allah korkusu motiflerini bulmaya çalıştık.

Çalışmamızda öncelikle Kur'an-ı Kerim'e ve hadislere göre Allah korkusunu ve Tasavvuftaki Allah korkusunu açıklamaya çalıştık. Sonrasında sırasıyla Erzurumlu Darîr, Hamdullah Hamdî ve Taşlıcalı Yahyâ bey'in Yūsuf ve Züleyhā mesnevīleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Üçüncü ve son bölümümüzde ise bu şâirlerin mesnevīlerindeki Allah korkusu motiflerinin yer aldığı beyitleri günümüz Türkçe'sine yapmaya çalıştığımız çevirisiyle birlikte yer verdik.

Yūsuf ile Züleyhā mesnevīlerinin konusunu Kur'an'dan alması sebebiyle de, eserlerin başından sonuna kadar Allah'a teslimiyet ve tevekkül, Allah korkusu ve Allah sevgisi hisleri bazen doğrudan, bazen de dolaylı olarak hissedilmektedir.

Özellikle, Hz. Yūsuf 'un kardeşlerinin, Hz. Yūsuf 'u kuyuya atmakla işledikleri günah sebebiyle Allah korkuları, Züleyhā'nın Yūsuf 'a yaptığı yasak teklif sebebiyle, Hz. Yūsuf 'un duyduğu Allah korkusu beyitlerde çokça ortaya koyulmuştur. Bunların dışında, eserlerin içinde geçen nasihatlerde de; Allah'a güvenmenin, Allah'tan korkarak zorluklara sabretmenin ve kavuşulan güzelliklere şükretmenin insanları daha büyük güzelliklere ulaştıracağı üzerinde durulmuştur. Hz. Yūsuf 'un bir çok eziyetlere uğramasına, zindana girmesine rağmen Allah'tan korkusu ve Allah'a tam olan güveni sayesinde sonunda Mısır'da önemli bir makāma gelmesi ve ailesiyle bir araya gelerek en büyük mutluluğu yaşaması buna en güzel örnek olarak sunulmuştur.

Biz de eserlerdeki Allah korkusu motiflerinin bu çeşitliliğinden dolayı, eserleri incelerken beyitleri başlıklar altına almaya çalıştık. Bu başlıklar :

1. İşlenen günahtan dolayı duyulan korku
2. Allah'ın emrine karşı gelmekten ve azaptan duyulan korku
3. Yaratıcı, herşeye gücü yeten Allah'a karşı hissedilmesi gereken korku
4. Allah korkusunun karşılığı

Aslında beyitler bu başlıkların her biri altında ayrıca değerlendirilebilecek olsa da, biz daha kolay incelenebilmesi ve aynı düşünceyi anlatan beyitlerin arka arkaya gelerek anlam bütünlüğü sağlaması açısından en uygun başlık altına koymaya çalıştık. Aynı konu başlığı altına girecek beyitleri sayfa numarasına göre sıraladık.

Eserler arasında konuların işlenişi bakımından büyük benzerlikler var. Genelde aynı olaylar anlatılırken Allah korkusu üzerinde çok durulmuş. Hikâyeler temel olarak fânî aşktan, bâkî aşka geçiş ve Allah'ın emrine karşı gelmeden yaşanan bir hayâtın, sonunda mutluluğu bulacağı fikrini esas almış. Fakat her şâirin dil ve konuyu anlatım tarzının farklılığı, aynı hikâyeyi okuyor olmamıza rağmen farklı tadlar vermektedir.

Sonuç olarak denebilir ki Yūsuf ile Züleyhā mesnevîleri bir aşk hikâyesi olmasına rağmen, içindeki dini özellikten dolayı beyitlerde “Allah korkusuyla iş yapmanın fazîleti” özellikle vurgulanmıştır. Yukarıdaki sınıflandırmamızda da görüldüğü üzere Allah korkusunun her yönünü taşıyarak yapılan davranışlar sonuçta insanı Allah'ın lütuflarına götürür.

KAYNAKÇA

- 1- KARAHAN, Dr. Leylâ; Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf (İnceleme-Metin, Dizin), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1994
- 2- ONUR, Yrd. Doç. Dr. M. Naci; Hamdullah Hamdî Yûsuf u Züleyhâ, Ertem Matbaacılık, Ankara 1986
- 3- ÇAVUŞOĞLU, Dr. Mehmed, Yûsuf ve Zeliha (Tenkildi Basım), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1979
- 4- Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları)
- 5- İmam Nevevî, Riyâzü's sâlihîn
- 6- CANAN, Prof. Dr. İbrahim; Hadis Ansiklopedisi (Kütüb-i sitte)
- 7- BANARLI, Nihat Sami; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M.E.B. Yay., İstanbul 1971
- 8- KABAKLI, Ahmet, Türk Edebiyatı Tarihi, Türkiye Yay., İstanbul 1966
- 9- KOCATÜRK, Vasfî Mahir; Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yay., Ankara 1964
- 10- Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yay., İstanbul 1979
- 11- T.D.V. İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1996
- 12- PALA, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü; Kapı Yay., İstanbul 2004
- 13- YILMAZ; Prof. Dr. H. Kâmil, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, Ensar neşriyat, İstanbul 2000
- 14- YILMAZ; Prof. Dr. H. Kâmil, Ebû Nasr Serrâc Tûsî el-lüma' İslam Tasavvufu, Altınoluk yayınları, İstanbul 1996
- 15- DEVELLİOĞLU, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Doğu Matbaası, Ankara 1970